OSMANLI PAYİTAHTINDA ESNAF TEŞKİLATI: LONCALARIN HUKUKİ AÇIDAN İNCELENMESİ[*]

Arş. Gör. Betül ARGUNHAN[**]

ÖZET

Esnaf loncaları, Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik hayatı bakımından önem arz eden müesseselerdir. Devletin kuruluşunda etkili olduğu söylenen ahi teşkilatı ve fütüvvet ile ilişkilendirilen loncalar, yükseliş dönemi itibariyle kendisini etkin şekilde göstermeye başlamıştır. Hem ekonomik hayatta hem de sosyal hayatta bir düzen sağlanması noktasında loncalar ciddi rol oynamıştır. Bununla birlikte, bu kurumun Osmanlı hukukunda somut bir karşılığını bulmak mümkün değildir. Loncaların fütüvvet ve ahilik geleneklerine dayandığını kabul edersek, ilk yazılı kurallarının fütüvvetnamelerde yer aldığını söyleyebiliriz. Osmanlı kanunnamelerinde loncaları ilgilendiren dolaylı hükümler bulunmakla birlikte, bu hükümler esasında esnafın iş rutinlerini düzenleyen hükümlerdir. Loncaların teşkilat yapısını ve ifa ettiği vazifeleri belirleyen münhasır bir hukuki düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte kadı sicillerine bakıldığında, devletin loncaların yazılı olmayan kurallarını bildiğini ve kabul ettiğini, kadı mahkemelerinde bu kurallarla yargılamalar yaptığını görebiliriz. Lonca teşkilatında çok sayıda görevlinin ismi geçmektedir. Şeyh, kethüda, nakib, çavuş, duacı, yiğitbaşı, ehl-i hibre, ihtiyar heyeti bunlardandır. Bu görevlilerin de zamana ve mekâna göre farklı konumlar aldıkları gözlenmiştir. Loncalar genel belediye hizmetlerinin bir kısmını ifa etmiş, esnaflığa ilişkin nizamı sağlamış, narhın belirlenmesinde etkili olmuş, esnaf arasındaki kimi uyuşmazlıkların kadıya intikal etmeden çözülmesine çalışmış, kadıya intikal eden uyuşmazlıklarda bilirkişi görevi görmüş, orta sandığı ile esnafın ve esnaf yakınlarının ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Bu makalede, bahsedilen durumların yakından incelenmesine çalışılmıştır. Çalışma İstanbul ile sınırlı olması ve meseleyi hukuki açıdan incelemesi bakımından hususileşmektedir. Kaynak olarak hukuk tarihi eserlerinin yanı sıra kanunnameler ve bilhassa kadı sicillerinden faydalanılmıştır, somut vakıalar incelenmiştir. Çalışma, esnaf teşkilatının iç düzeni ve işleyiş sistemi bakımından önemli bir tecrübeyi dikkatlere sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lonca, Esnaf, Ahi, Fütüvvet, Kethüda, Yiğitbaşı, Ehl-i Hibre.

---

[*] DOI: 10.33432/ybuhukuk.1105405 – Geliş Tarihi: 18.04.2022 – Kabul Tarihi: 03.06.2022.

[**] Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, baslan@ybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2637-9376.

ARTISAN ORGANIZATIONS IN THE OTTOMAN CAPITAL CITY: LEGAL EXAMINATION OF GUILDS

ABSTRACT

Guilds were important institutions in terms of the socio-economic life of the Ottoman Empire. The guilds associated with the ahi organization and futuwwa, which are said to have been influential in the establishment of the state, started to show themselves effectively as of the rise period. Guilds played a serious role in ensuring order in both economic and social life. However, it is not possible to find a concrete equivalent of this institution in Ottoman law. If we accept that the guilds are based on the futuwwa and ahi-order traditions, we can say that the first written rules were included in the futuvvetnames. Although there are indirect provisions concerning the guilds in the Ottoman qanunnames, these provisions are essentially the provisions regulating the work routines of the tradesmen. There is no exclusive legal regulation that determines the organizational structure and duties of the guilds. However, when we look at the kadi registers, we can see that the state acknowledged unwritten rules of the guilds and made judgments in the kadi courts with these rules. There were many participants in the guild organization. Sheikh, kethuda, nakib, duacı, yigitbasi, ehl-i hibre, council of elders were among them. These participants took different positions according to period and location. Guilds performed some of the general municipal services, ensured the order regarding tradesmen, were effective in determining the maximum price, tried to resolve disputes between tradesmen before they were referred to the kadi, acted as an expert in disputes submitted to the judge, and responded to the needs of the tradesmen and their relatives with the middle fund. In this article, these situations are examined in detail. The study is special in that it is limited to Istanbul and examines the issue from a legal point of view. As a source, besides the legal history works, qanunnames and especially kadi registries were used, and concrete cases were examined. The study presents an important experience in terms of the internal order and functioning system of the tradesmen's organization.

Keywords: Guild, Lonca, Akhi, Ahi, Futuwwa, Kethuda, Yiğitbaşı, Ehl-i Hibre.

GİRİŞ

Türk-İslam devlet geleneğinde esnafın bir kişi önderliğinde teşkilatlanması olgusu ilk devirlerden beri görülegelmiştir[1]. Osmanlı Devleti de bu minvalde bir esnaf teşkilatlanmasını kendisinden önceki Türk-İslam devletlerinden miras olarak almıştır. Devletin kuruluşuyla birlikte ahilik olarak kendini gösteren esnaf örgütü, ilerleyen süreçte tebeddül etmiş, loncalar haline gelmiş ve böylece devletin sona ermesine kadar işlemeye devam etmiştir[2].

Bu çalışma, lonca teşkilatının hukuk tarihi nazarıyla incelenmesini amaçlamaktadır. Bu minvalde öncelikle loncaların müessese olarak mahiyetinin anlaşılması için ahilik ve fütüvvet müesseseleri incelenecektir. Ahilik ve fütüvvete ilişkin durum incelendikten sonra, lonca teşkilatına geçişin sebepleri üzerinde durulacaktır. Çünkü bir hukuk düzeninde meydana gelen değişiklikler, o düzenle ilişkili siyasal, sosyal ve iktisadi değişikliklerden ari değildir. Bir yerde, bir zaman içinde hukuk düzeninde meydana gelen değişiklikleri değerlendirebilmek, o süreçte meydana gelen sosyo-kültürel, iktisadi ve siyasi değişiklikleri incelemeyi de gerektirir. Bu sebeple, lonca teşkilatının hukukunun incelenmesinden evvel, ahilikten lonca teşkilatına geçiş sürecinin incelenmesinde fayda görülmüştür.

Lonca teşkilatına ilişkin kısmın, hukuk tarihi perspektifinden incelenmek üzere çeşitli başlıklara ayrılması öngörülmüştür. Bu minvalde öncelikle mevzuat taraması yapılacaktır. Mevzuat taramasında sırasıyla örfi hukuk metinleri olarak kanunnameler, ferman ve nizamnameler incelenecektir. Ahilik alanına ilişkin özel bir kaynak türü olarak fütüvvetname örneklerine bakılacaktır. Bunlardan sonra kadı sicilleri incelenecektir. Hukuk tarihi alanında yapılan bilimsel çalışmalar da bu araştırmanın bir başka kaynağını oluşturmaktadır. İkinci başlık olarak loncaların medeni hukuk bakımından konumları irdelenecektir. Bu bağlamda gerçek kişi-tüzel kişi ayrımına değinilmesi, yine hukuk tarihi nazarıyla hükmi şahsiyet kavramının incelenmesi ve loncaların bu ayrımdaki yerinin tespit edilmesi planlanmıştır.

---

1 **Kazıcı, Ziya** (1988) "Ahîlik", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:1, İstanbul, s.540-542.

2 **İslamoğlu, Abdullah** (2017) "Osmanlı Devleti'nde Esnaf Loncaları", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası-Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı, C: LXXV, s.448.

Üçüncü olarak lonca müessesesi teşkilat bakımından irdelenecek ve loncaların görev ve yetkileri incelenecektir. Son olarak ise esnaf ve lonca teşkilatına ilişkin olarak kadı sicillerine yansıyan uyuşmazlıklar tahlil edilecektir. Bu başlıkta uyuşmazlıkların konusu, tarafları, çözüm şekli gibi ayrıntıların incelenmesi ve değerlendirilmesi planlanmıştır.

Lonca teşkilatı tarih ve iktisat benzeri sosyal bilimler araştırmacıları tarafından çokça ele alınmış ve işlenmiştir. Hukuk tarihi alanında eserler de -sayıca daha az olmakla birlikte-mevcuttur. İlhan Tarus'un *Ahiler*[3], Ömer Lütfi Barkan'ın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri*[4], Nuran Koyuncu'nun *Osmanlı Hukukunda Esnaf Gediği*[5], Abdullah İslamoğlu'nun *Osmanlı Devleti'nde Esnaf Loncaları*[6] isimli eserleri bunlara örnek olarak verilebilir. Ayrıca Mehmet Aykanat'ın *Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunda Temel Kurumlar* isimli doktora tezi ve Osmanlı Sosyal Güvenlik Sistemi/Hukuku isimli kitabı bu konuyla ilişkilidir[7].

Görüldüğü üzere, konuya ilişkin yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Yine de bu konunun seçilmesinin sebebi, lonca teşkilatının nispeten daha sistematik bir şekilde ele alınmasıyla, Tanzimat döneminde hazırlanan nizamnameler ve kadı sicilleri ışığında incelenmesi istemidir. Bu çalışma ile bahsi geçen nizamnamelerin de -incelendiği kadarıyla- ilk kez değerlendirilmesi planlanmaktadır. Üçüncü ve son amaç ise kadı sicillerinde yer alan uyuşmazlıkları ve böylelikle hukukun uygulamaya yansımasını incelemektir.

---

3 **Tarus, İlhan** (1947) Ahiler, Ankara, Çalışma Bakanlığı.

4 **Barkan, Ömer Lütfi** (1985) "Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Cemiyetleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası-Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, C:XLI, S:1-4, s.39-46.

5 **Koyuncu, Nuran** (2016) "Osmanlı Hukukunda Esnaf Gediği": Gedikli, Fethi (Editör), I. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, 13-14 Mayıs 2016, İstanbul, On İki Levha, s.365-388.

6 **İslamoğlu** (2017).

7 **Aykanat, Mehmet** (2015) "Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunda Temel Kurumlar", (Doktora), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; **Aykanat, Mehmet** (2016) Osmanlı Sosyal Güvenlik Sistemi/Hukuku, Ankara, Türkiye Adalet Akademisi.

Mekân olarak İstanbul'un seçilmesinin birkaç sebebi bulunmaktadır. Bu seçimin yapılmasındaki öncelikli sebep Osmanlı'nın başkenti olarak İstanbul'un en fazla sayıda ve çeşitte esnafın buluştuğu bir şehir olmasıdır. Bu sebeple çeşitli mesleklerden esnafa ilişkin hazırlanan nizamnameler olmuş, kadı sicillerine çok sayıda uyuşmazlık yansımıştır. Diğer bir sebep, İstanbul'un siyasi olarak önem arz eden konumu ve nüfusudur. Böylelikle konu sınırlandırılmış olmakla birlikte, kendi içinde çok örnek ihtiva eder niteliktedir. Bu seçimde çalışmanın kaynaklarına ulaşmadaki imkanların da etkili olduğunu söylemek gerekir.

Çalışmanın neticesi olarak, İstanbul mekanıyla sınırlı kalmak üzere, lonca teşkilatının Osmanlı hukukunda münhasır bir yer kaplayıp kaplamadığı, mevzuatının dönemsel olarak gelişim ve değişim seyrinin nasıل olduğu, Tanzimat döneminin batılılaşma ve kanunlaştırma eğilimlerinden etkilenip etkilenmediği ve bugüne bir tesirinin mümkün olup olmadığı gibi bir dizi soruya cevap verilmesi beklenmektedir.

I. LONCA TEŞKİLATINA GEÇİŞ SÜRECİ

Bu başlıkta lonca ve ahi teşkilatları arasındaki ilişkiye dair görüşlere ve ahi teşkilatından lonca teşkilatına geçiş sürecine değinilmesi planlanmıştır. Böylece incelenecek konunun alt yapısı oluşturulmuş olacaktır.

A. FÜTÜVVET, AHİLİK VE LONCA TEŞKİLATI ARASINDAKİ İLİŞKİ

"Ahi" kelimesinin Türkçe "eli açık, cömert" manalarındaki "akı" kelimesinden veya Arapça "kardeş" manasına gelen "ahı" kelimesinden geldiği şeklinde iki yorum bulunmaktadır[8]. Arapça sözlükte أ-خ harfleriyle yazılan kelime, mana olarak "arkadaş, yoldaş, cemaat üyesi" olarak tanımlanmıştır[9].

[8] **Kazıcı**, "Ahîlik"; **Kütükoğlu, Mübahat S**. (2020) Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.51.

[9] **Güneş, Kadir** (2013) Alfabetik Türkçe-Arapça Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul, Mektep, s.17.

Yine Arapça 'kardeşlik' manasına gelen 'uhuvvet' kelimesi, bu alanda kullanılmaktadır[10].

Kamus-ı Türkî'de ve Devellioğlu'nun Lügatinde ahi maddesine rastlanmamıştır. Midhat Sertoğlu'nun Osmanlı Tarih Lügati'nde ahi maddesinde fütüvvet maddesine atıf yapılmıştır[11]. Nitekim ahiliğin, fütüvvetin Anadolu'daki şekli olarak kabul edilmesi[12] sebebiyle ahilik ve fütüvvetin birçok kez birleştiği, aynı müessese gibi ele alındığı görülmektedir. Sertoğlu'nun fütüvvet maddesinde "*Anadolu'da XIII. yüzyıldan beri meydana çıkmaya başlayıp daha sonra muntazam ve teşkilatlı bir hale gelmiş olan dini-iktisadi zümrelerin, esnaf ve zanaatkar birliklerinin umde ve nazariyelerine topluca verilen isim.*" denilmiştir[13]. Kamus-ı Türkî'de "fütüvvet" kelimesinin tanımında "*1. gençlik, delikanlılık. 2. kerem, sehavet, cömertlik. 3. mertlik, yiğitlik, mürüvvet*." denilmiştir[14]. Devellioğlu'nun Fütüvvet maddesinde ise "*1. soy temizliği. 2. mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık. 3. cömertlik, el açıklığı. 4. eski esnaf teşkilâtı*." denilmiştir[15].

Görüldüğü üzere, fütüvvet ve ahilik, benzer karakterde ve zaman zaman birbiri yerine kullanılan iki kavramdır[16]. Anadolu Selçuklularında fütüvvet teşkilatı reisine 'ahi' denilmesinin, fütüvvetin Anadolu'daki şekline 'ahilik' denilmesi sonucunu doğurduğu söylenmiştir[17]. Böylelikle fütüvvetin, esnaf teşkilatının ilk formu olarak görüldüğü, ahiliğin ise fütüvvetin Anadolu'da görülen bir şekli olduğu çıkarımı yapılmıştır[18]. Aksi görüş olarak Çağatay ise

---

10 **Taeschener** (1953-1954) "İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C:15, S:1-4, s.18.

11 **Sertoğlu, Mithat** (2015) Osmanlı Tarih Lügati, İstanbul, Kurtuba Kitap, s.14.

12 **Kütükoğlu** (2020), s.50.

13 **Sertoğlu** (2015), s.181.

14 **Şemsettin Sami** (2004) Kamûs-ı Türkî, İstanbul, Kapı, s.982.

15 **Devellioğlu, Ferit** (2017) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 33. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi, s.312.

16 Halil İnalcık da Osmanlı'da ahilik kurumunu işlerken yer yer lonca kelimesini kullanmıştır. Bkz.: **İnalcık, Halil** (2016) Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.53.

17 **Taeschner** (1953-1954), s.17; **Kütükoğlu** (2020), s.48.

18 Fütüvvetin ilk dönemlerde bir tasavvufî tarikat olduğu iddiası da söz konusudur. Bu görüşlerden birisi için bkz.: **Sarıkaya, Mehmet Saffet** (2010) "Bektaşî ve Alevî Kültürünün

ahiliğin fütüvvetten veya fütüvvetin ahilikten gelmediğini, cömertlik ve yiğitlik gibi hasletlerin zaten İslam'ın ilk devirlerinden beri övüldüğünü, fütüvvetin 9. yüzyıldan 13. yüzyıl başlarına dek ahilik gibi bir teşkilata sahip olmadığını, sonuç olarak ahiliğin tamamıyla Türklere özgü bir kurum olduğunu söylemektedir[19]. Gabriel Baer de farklı gerekçelerle loncalarla fütüvvetin bağlantılı olmadığı görüşünü savunmaktadır[20].

Fütüvvet hareketinin mensubu olan kişiler, *ahi baba* denilen ve bazı dini vasıfları haiz olan bir şeyhin etrafında toplanmışlardır ki ahi baba bir şehirdeki esnafın en büyük reisi konumundadır[21]. Bu minvalde ahi birlikleri, başlangıcı itibariyle dini ve iktisadi karakterleri bir arada barındıran, mensuplarının hem bir meslek erbabı hem de bir dini grup üyesi olarak bünyesinde yer aldıkları

Yazılı Kaynağı Olarak Fütüvvetnameler": Bulut, Halil İbrahim, Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınları.; Gölpınarlı'nın bir eserinde Seyyid Nâsır-ı Husrev isimli bir kişiden naklettiği "*Fütüvvet bir ağaçdur, aslı Tangrısıfâtudur; budaklar enbiya sıfâtudur, yaprakları evliyâsıfâtudur; yimişimü'minlersıfâtudur. Pes fütüvvet ağacının kökitevhîd ve ihlâsdur; budakları sıdk u safâ ve ahd u vefâdur; yaprakları edeb ü hayâdur ve semeri ma'rifet-i evliyâdur ve ol ağacunsuyı rahmet-i Hudâdur ve ol yimişün lezzeti kerem ü sehâdur ve hazzı havf u recâdur.*" şeklindeki metin, bu iddianın doğru olabileceğini gösterebilir. Bkz.: **Gölpınarlı, Abdülbâki** (1955a) "Şeyh SeyyidGaybî oğlu Şeyh SeyyidHuseyn'in "Fütüvvet-Nâme"si", İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, C:17, S:1-4, s.27-72, s.38. Bir diğer örnek ise Sülemî'nin Kitabü'l-Fütüvve'sindendir: "*Fütüvvetin şartı nefsini ve fiilini görmemek ve yaptığı işe karşılık beklememektir.*", **Ülgener, Sabri F**. (2015) Zihniyet ve Din-İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı, İstanbul, Derin, s.115.

Fakat aksi görüşler de bulunmaktadır. Ülgener, fütüvvetin ilk zamanlarda ve özü itibariyle 'din ile fazla bir alıp vereceği olmadığı' görüşündedir. Ülgener fütüvvetin el açıklığı, konuk severlik gibi cesaret ve yiğitlik manalarında kullanıldığını ifade etmiş, sözlerini, "*Fütüvvetin tasavvuf sözlüğüne ve edebiyatına mal edilmesi bir hayli sonradır. Kader ortaklığının bir araya getirdiği gözü tok, yiğit insanlar biraz da çağın havasına uyarak topluluklarına tarikat görünümü vermeye özenmiş olabilirler.*" diyerek sürdürmüştür. Bkz.: **Ülgener** (2015), s.116-117.

19 **Çağatay** (1982) "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren", Belleten, C:XLVI, S:182, s.426-429.

20 **Baer, Gabriel** (1974) "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi için Önemi", (Çev. Sami Ferliel), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C:8-12, S:14-23, s.110-111.

21 **Kazıcı, Ziya** (1988)"Ahî Baba", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:1, s.527-528.

birliklerdir. Öte yandan, Selçuklu ve beylikler döneminde ahiliğin askeri ve siyasi nitelik de taşıdığı, ahilerin Moğol istilasında savaşlara bizzat katıldıkları, Osmanlı dönemine gelindiğinde ise bu karakterden arınarak tamamen ekonomik ve sosyal bir işlev kazandığı söylenmiştir[22].

Varlığı Osmanlı'nın kuruluşundan çok önceki tarihlere rastlayan ahilik, izlerini Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve erken dönemlerinde de göstermiştir[23]. Aşık Paşazâde'nin '*ahiyân-ı Rûm*'(Anadolu ahileri[24]), İbn Battuta'nın ise '*Ahîyetü'l-fityân*' (yiğit kardeşler) olarak adlandırdığı ahilerin Osmanlı'nın kuruluşunda önemli olduğu; Anadolu'nun Antalya, Konya, Niğde, Aksaray, Balıkesir, Bursa, Bolu, Sinop gibi bazı merkezlerinde zaviyeler kurdukları bilinmektedir[25]. Osman Bey'in, oğlu Orhan Bey'in, onların silah arkadaşlarının ahi teşkilatı mensubu oldukları, Osman Bey'in kayınpederi Şeyh Edebalı'nın da ahi büyüklerinden olduğu nakledilmiştir[26]. Taeschner, fütüvvet birliklerinin erkeklerden müteşekkil olduğunu yazmıştır[27]. Bu minvalde Anadolu ahiliğinin Türk kültürüne özgü bir yapılanma olduğu, Anadolu'nun Türkleşmesinde, şehirleşmesinde ve esnaflaşmasında etkili olduğu söylenmiştir[28].

B. OSMANLI DEVLETİ'NDE AHİLİK VE LONCA TEŞKİLATINA GEÇİŞ

Devletin kuruluşunu takip eden süreçte, bir Müslüman-Türk devleti olan Osmanlı'nın genişlemeye olan meyli sebebiyle askerliğin daima ön planda olduğu, sanat ve ticaretin ikinci plana itildiği ve bunun neticesi olarak gerek

---

22 **Mahiroğulları, Adnan** (2008) "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S:54, s.140,143.

23 **Halaçoğlu, Yusuf** (2021) XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.149.

24 Taeschner de bu ifadeyi kullanmıştır: **Taeschner** (1953-1954), s.120.

25 Buradan ahilerin yalnız merkezlerde olduğu sonucu çıkartılmamalıdır. Köprülü, köylerde ve uclarda da ahi birliklerinin bulunduğunu söylemektedir. Bkz.: **Köprülü, M. Fuad** (1981) Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, İstanbul, Ötüken, s.153-155.

26 **Kütükoğlu** (2020), s.51; **Halaçoğlu** (2021), s.149.

27 **Taeschner** (1953-1954), s.3.

28 **Mahiroğulları** (2008), s.141-142.

sanat gerek ticaret alanlarında gayrimüslimlerin Müslümanlara nispetle daha aktif oldukları söylenmiştir[29]. İstanbul'un fethi de bu durumu perçinlemiştir. Öyle ki, fetihten sonra Osmanlı'nın ticaret merkezi haline gelen İstanbul'da bu işleri çoğunlukla gayrimüslim tebaa yürütmüştür. Böylelikle, İslam dini ile iç içe prensiplere sahip olan[30] ahi teşkilatının etkisi, İstanbul'un fethi ile azalmış ve ahi birliklerinin yerini loncalar almaya başlamıştır[31]. Zira loncalar, hem Müslüman hem gayrimüslim esnafın birlikte yer aldığı, toplanma yerinin ahi teşkilatından farklı olarak tekke ve zaviyeler değil loncalar olduğu esnaf birlikleridir[32]. Lonca teşkilatına ilişkin ayrıntılara ileride detaylı olarak değinilecektir. Burada ifade edilmek istenen, fethi takip eden yıllarda ahi birliklerinden lonca teşkilatına geçişte, esnaflık işlerinde gayrimüslimlerin yaygınlaşmasının ana sebep olduğudur.

Ahilik müessesesinin yerini lonca teşkilatına bırakması hususuna Taeschner farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Burada kendisinden kısa bir alıntı ile görüşlerine yer verilmesi konunun izahı bakımından verimli olabilir.

> "*… Herhalde ahilik müessesesinin sırlı mahiyeti, merkezi bir şekilde idare edilen Osmanlı memurlar devleti çerçevesine uymamış, ister tabii bir erime ister memurluk müessesesinin de aleyhtar hareketiyle yavaş yavaş eski şekliyle kaybolmuştur. Bu müessese bir taraftan dervişlik enstitüsyonuna, bilhassa Bektaşilik tarikatına, diğer taraftan lonca teşkilatına sığınmıştır. İşte birlik teşkilatı olmak sıfatıyla bu sonuncusu, yani Esnaf Loncaları mevzuumuzun son kısmını teşkil edecektir.*"

Görüldüğü üzere Taeschner, ahiliğin yukarıda bahsedilen dini-iktisadi çift yönlü yapısının Osmanlı Devleti'nin yönetimsel yapısı sebebiyle ayrıştığını,

---

29 **Kütükoğlu** (2020), s.38.

30 Ahi teşkilatının herkese iyilikte bulunmak, cömert olmak, misafire saygı göstermek, herkesi sevmek, herkesi bir görüp kendini onlardan aşağı tutmak, şarap içmemek, yalan söylememek, hile yapmamak, iftira etmemek gibi kurallarla bağlı oldukları, bu kurallara uymayanların ahi baba tarafından teşkilattan çıkartıldığı ve bazı hallerde cezalandırıldığı bilinmektedir. Yine ahilerin, 'ahiden ahiye, Hz. Muhammed'e kadar uzandığı' söylenmiştir. Bkz.: **Kütükoğlu** (2020), s.48 vd.

31 **Sertoğlu** (2015), s.182.

32 **Akgündüz, Ahmed** (2011) İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı-Kamu Hukuku, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, s.209-210.

dini tarafının Bektaşilik özelinde dervişlik ve tarikat yoluna evirildiği, iktisadi kısmının ise loncalara zemin hazırladığı savını ileri sürmektedir.

Her iki görüşün de neticesi olarak, İslami bir müessese olan ahi teşkilatı bir ölçüde kimlik değiştirmek durumunda kalmış, iktisadi hayattaki yerini loncalara bırakmıştır. Bununla birlikte, lonca birliklerine geçildikten sonraki dönemde dahi esnafın, fütüvvet geleneklerine bağlı kaldığı söylenmiştir[33].

II. LONCA TEŞKİLATI

Burada lonca teşkilatının mevzuatından, kişiliğinden, teşkilat yapısından, görev ve yetkilerinden bahsedilmesi planlanmıştır. Fakat bundan önce müessesenin kökeni bakımından terminolojiye bakmakta fayda görülebilir.

A. TERMİNOLOJİ

Lonca kelimesinin İtalyanca '*loggia*'dan geldiği, Fransızcada '*loge*', Türkçede '*loca*' haline dönüştüğü ve '*hücre yahut oda, özel tahsis edilmiş mekân*' manasına geldiği söylenmiştir[34]. Bu tabirin Osmanlı esnaf teşkilatını anlatmak üzere kullanılması, Galata ve çevresinde yerleşik yabancıların etkisiyle meydana gelmiştir[35]. Zira fetih sonrası Sultan II. Mehmed'in Galata'nın ticaret merkezi olma özelliğini koruması yönündeki isteği ile Galata zimmilerine verdiği ahidname[36] büyük oranda onun planladığı gibi sonuç doğurmuş, 1453-1490 yılları arasında Galata'daki Cenevizliler tarafından tutulan noter kayıtları, ticari

---

33 **Kütükoğlu** (2020), s.56.

34 **Kal'a, Ahmet** (2003) "Lonca", TDV İslam Ansiklopedisi, C: 27, s.211-212.

35 **Kal'a**, "Lonca".

36 Fatih Sultan Mehmet tarafından fethin akabinde 1453 yılında Galata zimmileri için verilmiştir. Osmanlıca sureti ve tam metni için bkz.: **Akgündüz, Ahmed** (1990a) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-I. Kitap: Fatih Devri Kanunnameleri, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, s.477 ve **Akgündüz, Ahmed** (2017) İslâm'da İnsan Hakları Beyannamesi, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, s.62 vd.; Halil İnalcık'a göre bu ahidname bir imtiyaz ve kapitülasyon niteliğindedir. Bkz.: **Ortaylı, İlber** (1996) "Galata", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:13, s.303.

hayatta fetihten öncesine nispetle bir değişiklik olmadığını göstermiştir[37]. Bu durum aynı zamanda Galata'daki ticari örgütlenmenin büyük bir değişikliğe uğramadığının da muhtemel bir göstergesi olabilir. Böylece fetih esnasında Galata'da mukim olan Cenevizli tüccarların 'lonca'ları faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiş, lonca kelimesinin kullanımı da zaman içinde yaygınlaşarak ahi/füttüvvet kelimelerinin yerini almıştır. Esnaf teşkilatını ifade eden terimde meydana gelen değişiklik, teşkilatın büsbütün değiştiği manasına gelmemektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere, bir tarihten sonra yapısal bazı değişikliklere de uğrayarak lonca adını alan ahi birlikleri, Türk-İslam gelenekleri ile fütüvvet kurallarına nispeten bağlı kalmışlardır. Öte yandan, daha geç tarihlerde dahi ahi, ahi baba gibi terimlerin kullanımına rastlanmaktadır[38]. Bu rastlantı bizi, ahilik müessesesinin tamamen geçersiz hale gelerek yerini lonca birliklerine bırakmadığı, yalnız yaygın kullanımın o yönde değiştiği sonucuna götürebilir.

Terminoloji ve kurumun kökenine kısaca temas edildikten sonra, burada mevzuat incelemesi yapılacaktır.

B. MEVZUAT

Mevzuat incelemesi bağlamında iki türlü hukuki düzenlemenin varlığının araştırılması planlanmıştır: Birincisi loncaların teşkilat hukukudur ki bununla kastedilen loncaların kuruluşunu düzenleyen bir hukuki belge olup olmadığıdır. İkincisi ise loncaların faaliyetlerinde tabi oldukları düzenlemelerdir. Esasında Osmanlı esnaf teşkilatına ilişkin olarak münhasır bir kanunname veya nizamname bulunmadığı söylenmiştir[39]. Bununla birlikte, burada ilgili mevzuatın değerlendirilmesi planlanmıştır. Bu bağlamda fütüvvetnamelerin ve Osmanlı kanunnamelerinin ilgili kısımları incelenecektir.

---

37 **İnalcık, Halil** (2019) İstanbul Tarihi Araştırmaları, 2.baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.279-281.

38 Örneğin; BOA, Kurum: İE.DH, Yer: 32-2795, Tarih: H-20-12-1119 (M-13-03-1708); BOA, Kurum: C..BLD., Yer: 90-4495, Tarih: H-09-04-1141 (M-12-11-1728).

39 **Akgündüz** (2011), s.209.

1. Fütüvvetnameler

Fütüvvetname sözlükte "*esnaf teşkilâtı ile bunların riayet etmeleri lazım gelen usul ve kaidelerden bahseden eser, yönetmelik, tüzük*." olarak tanımlanmıştır[40]. Ülgener fütüvvetname ile ilgili olarak "…*Topluluğun davranış ve hareket kurallarının yazılı toplamı -bir çeşit kodeks'i- fütüvvetname olarak bilinir*…" demekte ve es-Sülemî'nin Kitabü'l-Fütüvve'sini[41] örnek vermektedir[42]. Taeschner ise loncalara dair en mühim eser olarak Seyyid Mehmed b. Seyyid Alaeddin'in 1524 tarihli ve Şii karakterdeki Fütüvvetname-i Kebir'ini örnek vermiştir[43]. Fakat eserin tarihi itibariyle devletlerarası münasebetler nazara alındığında, bu eserin Osmanlı fütüvveti/loncalarını ilgilendirir niteliği tartışmalı hale gelecektir.

Konuları bakımından fütüvvetnameler üç kısma ayrılmıştır: Sufi fütüvvetnamesi, fütüvvet teşkilatına ait fütüvvetnameler ve ahi teşkilatının fütüvvetnameleri[44]. Bu çalışma bakımından önem arz eden başlık ise ahi teşkilatının fütüvvetnameleridir. Zira daha önce bahsedildiği gibi, lonca teşkilatının ahi teşkilatının mirası üzerine kurulduğu düşüncesi yaygındır.

Fütüvvetnamelerin ahi teşkilatının hukukunu ortaya koyan metinler olduğu, hatta '*ilk İslami esnaf nizamnameleri'* ve '*esnafın ilmihal kitabı'* olduğu söylenmişse[45] de, buna ilişkin olarak incelenen metinlerde ahilerin günlük hayatlarını ve işlerindeki etik ilkeleri düzenleyen tasavvufi/dini yönün ağır bastığı görülmüştür. Teşkilatın yapısına ilişkin hükümler özet niteliğinde çok küçük bir kısmı teşkil etmektedir. Taeschner de lonca edebiyatının aslında

---

40 **Devellioğlu** (2017), s.312.

41 Sülemî, Horasanlı sûfî, müfessir ve muhaddistir. Fütüvvete ilişkin eseri olan Kitâbü'l-Fütüvve, alanında yazılmış en eski eser niteliğindedir. Bununla birlikte tarih itibariyle incelenen dönemden çok eski bir zamanda yazıldığından, Anadolu Ahiliğini konu edinmediğinden işbu çalışmada hususen yer verilmemiştir. Almanca ve İngilizce tercümeleri de bulunan eseri, Süleyman Ateş Türkçe'ye çevirmiş ve eser 1977 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları'ndan çıkmıştır. Bkz.: **Uludağ, Süleyman** (2010) "Sülemî, Muhammed b. Hüseyin", TDV İslam Ansiklopedisi, C: 38, s.53-55.

42 **Ülgener** (2015), s.114.

43 **Taeschner** (1953-1954), s.22.

44 **Ocak, Ahmet Yaşar** (1996) "Fütüvvetnâme", TDV İslam Ansiklopedisi, C:13, s.264-265.

45 **Koçu, Reşad Ekrem** (2016) Tarihte İstanbul Esnafı, 3. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, s.12.

fütüvvet edebiyatı olduğunu, ilgili eserlerde kurumun iktisadi tarafı hakkında hemen hemen hiç bilgi olmayıp, yalnız birlik olma cihetinden bahsedildiğini ifade etmiştir[46]. Yine de aşağıda izah edileceği üzere, bu metinlerden çıkartılan bazı hükümlerden bahsedilmesi faydalı görülmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı'nın incelediği ve yeni harflerle okurlarına sunduğu fütüvvetnameler, önemli ve konu bakımından örnek olmaya uygundur.

Bunlardan ilki, 13. yüzyıla ait olduğu düşünülen Burgazi'nin fütüvvetnamesidir[47]. Buna göre yiğitlik fütüvvet yoluna girmek, ahilik o yolda gitmek, şeyhlik ise varılacak yere varmaktır ve bu yola kafir, münafık, müneccim, içki içen, dellâk, dellâl, sözünde durmayan, cullah (çulha) kasap, cerrah, avcı, muhtekir ve kötü türe koyan giremez[48]. Ayrıca içki, zina, livata, gammazlık, münafıklık, büyüklenme, kötülük düşünme, yalan, haset, kin, sözünde durmama, hainlik, kötü gözle bakma, ayıplama, cimrilik, gıybet, iftira, hırsızlık, haram yemek gibi fiilleri işleyenler fütüvvetten düşecektir[49]. Esere göre ahinin 18 dirhem gümüşten çok dünyalığı olmamalı, fazlası yoksullara verilmeli, ahi dünyaya bağlanmamalı, alçak gönüllü olmalı, namazını bırakmamalı, helal yemeli, bir iş, sanat sahibi olmalı, şeyhinin her sözünü kabul etmeli ve ona karşı terbiyeli olmalıdır[50].

Bir diğer eser, XV veya XVI. yüzyıla ait olduğu düşünülen[51] Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî'nin fütüvvetnamesindeki ilgili görülen kısım "…*andan geldük şeyhlere, nakıyblere ve üstadlara ve atalara ve müfredilere vacib olan edepleri ve şartları beyân idelüm*…" şeklinde başlamaktadır ve bu kısımda teşkilat mensubu şeyh, nakib, üstad, ata ve müfredilerin şeriata uymaları, müminlere hayırla davranmaları, nefislerinin ölü gönüllerinin diri olması, kimsenin ayıbını araştırmamaları gibi ilkeler yer almıştır[52]. Devamında

---

46 **Taeschner** (1953-1954), s.21-22.

47 **Gölpınarlı, Abdülbâki** (1953) "Burgazi ve 'Fütüvvetname'si", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C:15, S:1-4, s.79.

48 **Gölpınarlı** (1953), s.85-86.

49 **Gölpınarlı** (1953), s.86.

50 **Gölpınarlı** (1953), s.86.

51 **Gölpınarlı** (1955a), s.27.

52 **Gölpınarlı, Abdülbâki** (1955b) "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybî", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C:17, S:1-4, s.73-176, s.102.

"*…oniki kişiye şedd bağlamayalar, zira anlarda niçe hâsiyet vardur kim layık-ı fütüvvet değil…*" denilerek bu birliğe alınmayacak kimseler sayılmıştır. Bunlar Burgazi'nin fütüvvetnamesinde sayılanlara benzer kişilerdir[53]. Devamında yine Burgazi'de sayılan bazı günahlar ve kötü davranışlar sayılmış, bunları yapanların birlikten şeyh de olsa düşeceği söylenmiştir[54].

Örnek verilecek son fütüvvetname, Mustafa Topak tarafından hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasında ele alınan fütüvvetnamedir. İncelenen Ahî Dâ'î'nin manzum Fütüvvetname-i Tarsûsî'si de 15. yüzyılda yazılan ve konuya örnek olabilecek bir metindir[55]. Eserin ahilikle ilgili bir kısmında;"*…Ahi oldur ki malını Hak yoline / Kande olsa sarf ider Hak yoline / Ahi oldur hak sözüni koymaya / Avret oğlan sözine hiç uymaya / Ahi oldur hiç konuksız yatmeye / Am-u has'i hiç yebana atmeye…"*denilmiştir[56]. Der Beyan-ı Meşayihname ve Sıfatüha ve Âdâbûhâ Bab-u Salik başlıklı kısmında, şeyhlerin sıfatları ve adabından bahsedilmektedir[57].

Görüldüğü üzere fütüvvetnamelerde benzer hükümlerle ahilerin günlük hayatlarını düzenleyen bazı kurallar bulunmaktadır. Kanaatimizce bu kuralların din kuralı mı, ahlak kuralı mı yoksa hukuk kuralı mı oldukları sorusu üstünde durulmalıdır.

Toplumsal hayatta insan davranışlarını düzenleyen ilk kurallar olarak karşımıza çıkan din kuralları[58], asıl yaptırımının ahirette görüleceği kurallardır. Ahlak kuralları, ihlali toplumun tepki ve yaptırımıyla karşılık bulan ve esas yaptırımı insanın vicdanında görülen kurallardır ki burada sorumlu olunan süjenin içsel (otonom[59]) olduğu söylenmiştir[60]. Hukuk kurallarında ise bir 'dış yasa koyma' durumu vardır ki burada ise sorumlu olunan süjenin dışsal

---

53 Mutrıbaz, muhtekir manasına gelmektedir. **Gölpınarlı** (1955a), s.54 ve **Gölpınarlı** (1955b), s.109-110.

54 **Gölpınarlı** (1955b), s.110-112.

55 **Topak, Mustafa** (2016) "Ahî Dâ'î ve Türkçe Manzum Ederi: Fütüvvetnâme-i Tarsûsî (İnceleme-Metin)" (Yüksek Lisans), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

56 **Topak** (2016), s.92.

57 **Topak** (2016), s.265.

58 **Dinçkol, Abdullah** (2015) Hukuka Giriş, 11. Baskı, İstanbul, Der, s.7-9.

59 **Işıktaç, Yasemin** (2010) Hukuk Başlangıcı, İstanbul, Filiz, s.83.

60 **Dinçkol** (2015), s.11-14.

(heteronom[61]) olduğu söylenmiştir[62]. Bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, din kuralları, ahlak kuralları ve hukuk kuralları arasında benzerlikler görülmekle birlikte, önemli farklılıklar da göze çarpmaktadır.

Hukuk kurallarıyla din ve ahlak kurallarında ortak olarak görülen özellik, hepsinin bir yaptırıma bağlanmış olmasıdır. Fakat bu yaptırımların birbirinden farklı olduğu görülmektedir. En sade ifade ile, din kurallarının asıl yaptırımı ahirette, ahlak kurallarının toplumsal yaşamda görülürken; hukuk kurallarının yaptırımları dünyada ve kamu otoritesi nezdindedir. Böylece hukuk kurallarının diğerlerinden ayrılan ilk ve en önemli özelliği, bu kuralların devlet eliyle desteklenen ve yaptırıma tabi tutulan kurallar olmasıdır. Öte yandan bu kuralların kaynakları da farklıdır; din kurallarında dinlerin dogmatik kutsal metinleri, ahlak kurallarında toplumun örf ve ananesi ile kişisel vicdan kaynak olarak gözümüze çarparken, hukuk kurallarının insan aklının ürünü olduğu söylenmiştir[63].

Burada 'dini hukuk kuralı' olgusuna da işaret etmek gerekir. Zira dini kaynaklı bir kuralın hukuk kuralı haline gelmesi mümkündür ve özellikle İslamiyet sonrası Türk hukuk tarihi bu türlü kurallar üzerine bina edilmiştir. Osmanlı hukuku, örfi hukuktan[64] da yararlanılmış olmakla birlikte esas olarak İslam hukuku kurallarıyla teşekkül etmiştir[65]. İslam hukuku, tabi olanların gündelik yaşamlarının her alanını ilgilendiren, kişiler ve devletlerarası ilişkileri düzenleyen ve bütüncül bir hukuk sistemini oluşturacak kapsamlı kurallardan oluşmaktadır[66]. Bu kurallar devlet eliyle desteklenen ve yaptırıma tabi tutulan

---

61 **Işıktaç** (2010), s.83.

62 **Dinçkol** (2015), s.13-14.

63 **Işıktaç** (2010), s.79 vd.

64 Örfi hukuk, padişahın emir ve fermanlarıyla oluşan hukuktur. Fatih Sultan Mehmeddönemi tarihçisi Tursun Bey örfü, "…*yani bu tedbir ol mertebe olmazsa belki mücerret tavr-ı akl üzere nizâm-ı âlem-i zâhir için meselâ tavr-ı Cengiz Han gibi olursa sebebine izâfe ederler, siyâset-i sultânî ve yasağ-ı pâdişâhî derler ki örfümüzce ona örf derler…"* şeklinde tarif etmiştir. Bkz.: **Akman, Mehmet** (2007) "Örf", TDV İslam Ansiklopedisi, C:34, s.93-94.

65 **Aydın, Mehmet Âkif** (2021) Türk Hukuk Tarihi, 18. Baskı, İstanbul, Beta, s.65-66.

66 **Argunhan, Betül** (2020) "Osmanlı Hukuku'nda Yaşam Hakkı (1453-1566)", (Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.18.

kurallar olduğundan, dini kaynaklı bu kurallar hukuk kuralına dönüşmüştür. Buradan, hukuk kurallarının dini kaynaklı olabileceği sonucuna varılabilir.

Bu bilgiler nazara alınarak fütüvvetnameler değerlendirildiğinde öncelikle fütüvvetnamelerde geçen kuralların dini-ahlaki kurallara benzediğini söylemek gerekir. Yalan söylemeyi adet edinmemek, haset ve kin beslememek, ispiyonculuk yapmamak, zina etmemek, içki içmemek ve benzeri yukarıda sayılan kurallar esasında adalete yönelen hukuk kurallarına değil, iyiye yönelen dini-ahlaki kurallara benzemektedir. Bununla birlikte bu kuralların, hukuk kurallarına benzer şekilde yaptırıma bağlandığını da görüyoruz. Zira bu kurallara uymayan kişinin ahi birliğinden çıkartılacağı, yaptığı işi artık yapamayacağı gibi yaptırımlarla karşılaşması söz konusudur. Son başlıkta görüleceği üzere, gerçekten de esnaflık nizamına uymayan kişilerin mahkemeye şikâyet edilmeleri, bu kişilerin bazen uyarılmaları bazense esnaflıktan ihraç edilmeleri gündeme gelmektedir. Dolayısıyla fütüvvetnameler ve esnafların benzer diğer iç düzenlemelerinin aslında devlet eliyle desteklendiği ve yaptırımını devletin uyguladığı bir durum mevcuttur. Bu sebeple fütüvvetnamelerin, esnafın uymak zorunda olduğu kuralları ihtiva eden hukuki metinler olduğu düşünülebilir.

2. Kanunnameler, Yasaknameler, Nizamnameler

Osmanlı'nın hukuk kaynaklarından olan kanunnameler, konuları sınırlı olmakla birlikte, ilk dönemlerden itibaren karşımıza çıkmaktadır. Kanunnameler bu çalışma bağlamında taranmış, ilgili görülen hükümler burada sunulmuştur. İlgili görülen hükümlere geçmeden önce, bu kanunnamelerde ahilik veya lonca gibi anahtar kelimelere rastlanmadığını, yalnız esnafı ilgilendirir bazı düzenlemelere rastlandığını söylemek gerekir.

İlk olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde hazırlandığı düşünülen ve 'Sûret-i Nişân-ı Şerîf ki Muhtesiblere Kanun Hususunda Verilir' ismini taşıyan kanun zikredilmelidir[67]. Bu kanun bir giriş ile dört maddeden müteşekkil kısa bir kanundur. Girişinde kanunun hazırlanma sebebini izah üzere şöyle denilmiştir: "…*ehl-i hirfet almakda ve satmakda ifrât ve tefrit edüb berâber fâideye kana'at etmezler imiş; her nice isterler ise ol vech üzere satarlar imiş. Eyle*

[67] **Akgündüz, Ahmed** (1990a), s.378.

olsa bu bâbda anların hâllerine nazar edüb ehl-i hirfetin alub satduğı nesnelerün asıl sermâyelerini ayru ve harcın ayru teftiş etdürüb ana göre kendüler içün fâyide kodurub narhım ta'yin etdürdüm."

Buna göre, ehl-i hirfet[68] alım-satımda hepsinin kazanacağı bir sistem yerine, ifrat ve tefrit ile davranıp, kendilerini düşünerek hareket etmekte, fiyatları da buna göre belirlemektedir. Bu sebeple padişah, ehl-i hirfetin faydasını da düşünerek narh belirlemiştir. Kanunun maddelerinde ise sadece kasaplar esnafı ve etlerle ilgili düzenlemeler yer almakta olup, düzenlemeler yalnız fiyata ilişkin değildir. Örneğin birinci maddede derinin nasıl yüzülmesi gerektiğine ilişkin kural belirlenmiş, aksi türlü davrananların muhtesip tarafından tespit edileceği ve kendilerine para cezası verileceği söylenmiştir. İkinci madde fiyata ilişkindir. Üçüncü maddede narh verilmesine ilişkin bir kural yer almakta ve aksi davrananların cezalandırılacağı söylenmektedir. Dördüncü maddede et satışına ilişkin bir kural yer almakta ve yine aksi davrananların padişaha sevk edileceği söylenmektedir. Görüldüğü üzere bu metin, münhasıran kasap esnafının faaliyetlerini düzenlemektedir.

1477 tarihli İstanbul ve Galata Dellâllık Kanunnamesi mevcuttur[69]. Bu kanunnamede dellâllığa ilişkin hükümler yer almıştır. Girişinde, "…*İstanbul ve Galata'da çuka ve kumaş dellâllığın dutan âmile işbu hükm-i hümâyûnı verdim ve buyurdum ki*…" denilmiştir. Bu cümle ile kanunun yalnız çuka ve kumaş dellâlları esnafına ilişkin olduğu anlaşılmaktadır. Kanunun devamında dellâllığa ilişkin usul ve ücretleri tespit eden 12 madde yer almaktadır. 8. maddede bir kişinin hem dellâllık hem bezirganlık yapamayacağı, dellâl olan kişinin bezirganla ortak da olamayacağı düzenlenmiştir. Esnafın iş kollarının tespiti ve keyfi değiştirilmesi yasağı görülmektedir. Bu bağlamda kanunun,

[68] Ehl-i hirfet veya bir başka deyişle 'ehl-i hiref', Osmanlı Devleti'nin esnaf birliklerini ifade etmektedir. Bkz.: **Kal'a, Ahmet** (1995) "Esnaf", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:11, s.423; **Kılınç, Ahmet** (2022) Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik, 2. Baskı, Ankara, Adalet, s.113.

[69] **Akgündüz** (1990a), s.435.

lonca olarak teşkilatlanmış olan[70] İstanbul'daki dellâl esnafının ticari hayatını düzenleyen bir kanun olduğu görülmektedir[71].

Fatih döneminde bunlardan başka, tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1461 sonrası olduğu tahmin edilen İstanbul Kapan Yasaknamesi[72] (Yasak-ı Kapan-ı Meyve ve Galle ve Üserâ ve Bazar-ı Esb) balıkçı esnafının işlerini düzenleyen Kanunname-i Dalyân-ı İstanbul[73] ve Kanun-ı Yasak-ı Mumhane-i İstanbul isimli yasaknameler çıkartılmıştır. Bu düzenlemelerde, kurallara uymayan esnaf için '*hakkından gelmek'* ve '*bazardan sürmek'* şeklinde yaptırımlar uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Düzenlemelerde uygulayıcı olarak kadı ve subaşının isimleri geçmektedir.

II. Bayezid döneminde hazırlanan İstanbul İhtisab Kanunnamesi[74] konuyu ilgilendiren önemli bir kaynaktır[75]. 1501 yılında hazırlandığı tahmin

---

70 **Halaçoğlu, Yusuf** (1994) "Dellâl", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:9, s.145-146.

71 Esasında yukarıdaki fütüvvetnamelerde dellâlların ahilik teşkilatına katılmalarının mümkün olmadığı yönünde hükümler vardı. Fakat kadı sicillerinden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı'da dellalların da bal mumcu esnafı dellalları, atar esnafı dellalları şeklindeki birlikleri, esnaf birliği olarak kabul görmüştür. Örneğin bkz.: İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151/M.1726-1738)/hazırlayanlar Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahriman; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden Fikret Sarıcaoğlu; proje yönetmeni M. Âkif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) 2010, Cilt: 21, s.272, Hüküm no: 185, Orijinal metin no: [56b-3].; Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081/M. 1670-1671)/proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı/mukabele Salih Kahriman – Mümin Yıldıztaş; Arapça çeviri Mehmet Akman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, İstanbul, Kültür AŞ, 2019, Cilt:53, s.503, Hüküm no: 620, Orijinal metin no: [111b-1].

72 **Akgündüz** (1990a), s.445.

73 **Akgündüz** (1990a), s.454.

74 **Akgündüz, Ahmed** (1990b) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-II. Kitap: II. Bayezid Devri Kanunnameleri, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, s.286.

75 Bu çalışma İstanbul ile sınırlandırıldığından çalışmanın konusunun dışında kalmakla birlikte, II. Bayezid devrinde neşredilen H. 907, M. 1502 tarihli Bursa İhtisap Kanunnamesi'nin önem arz ettiğini ifade etmek gerekir. Ahmed Akgündüz bu kanunnameyi "Esnaf Kanunu" olarak nitelendirmiştir. Yine II. Bayezid devrinde 1501 yılında neşredilen Edirne İhtisap Kanunu da önemlidir. Esasında II. Bayezid döneminin, en önemli ihtisap kanunlarının hazırlandığı dönem olduğu söylenmiştir. Bkz.: **Barkan, Ömer Lütfi** (1942) "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi

edilmekle birlikte tam tarihi bilinmemektedir. Yetmiş üç maddeden müteşekkil kanunda et taciri olan celebkeş, kasap, pazarcı, kumaşçı, ayakkabıcı, terzi esnafı gibi esnafın ürünlerinin kalitesi, fiyatı, nitelikleri hakkında düzenlemeler yer almıştır. Kanunname loncalara ilişkin doğrudan bir hüküm ihtiva etmemekle birlikte, esnafın günlük faaliyetlerini düzenlediğinden, dolaylı olarak loncaları da ilgilendirdiği söylenebilir. Kanun'un 45. maddesinde, yeme içme, giyim ve hububat esnafının gözetilip, her dükkânın teftiş edileceği ve muhtesibin gereğini yapacağı hüküm altına alınmıştır[76].

Yavuz dönemi kanunları arasında, Fatih ve II. Bayezid'de olduğu gibi münhasır bir ihtisap kanunu yoktur. Yavuz'un umumi kanunnamesinin son kısmının, önceki Bursa ve İstanbul İhtisab Kanunları'nın bir özeti niteliğinde olduğu görülmektedir[77]. Ahmed Akgündüz'ün tasnifine göre 200 maddeden oluşan bu kanunun 153. maddesinden itibaren başlayan kısmı esnafı ilgilendirir niteliktedir[78]. Mezkûr maddelerde ekmekçi, kasap, aşçı, terzi, bakkal, çukacı, dellâl, terzi, haffaf, mücellid, debbağ gibi çok çeşitli esnafın işlerine ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Düzenlemede tekrar tekrar muhtesibin bu hususları gözeteceği, gerekirse kadı marifetiyle müdahale edeceği kaydedilmiştir. Son cümle ise '*ve hiç nesne olmaya ki kadı ve muhtesib marifetinsüz narh verilüb satıla*' şeklindedir.

Kanuni dönemi kanunnamelerine bakıldığında, Yavuz'un umumi kanunnamesinde olduğu üzere, Kanuni'nin de umumi kanunnamesinin 227. madde ile başlayan ve 313. maddeye kadar olan kısmında ihtisap ile ilgili meselelerin düzenlendiği görülür[79]. Burada da Yavuz'un kanunnamesindeki düzenlemelere benzer düzenlemeler yer aldığından ayrıca zikredilmeyecektir.

Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar: II-Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa (1502)", Tarih Vesikaları, C:II, S:7, s.15-40.; **Akgündüz** (1990b), s.179.

76 **Akgündüz** (1990b), s.294-296.

77 **Akgündüz**, **Ahmed** (1991) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-III. Kitap: Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, s.87.

78 **Akgündüz** (1991), III. Kitap, s.110 vd.

79 **Akgündüz, Ahmed** (1992) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-IV. Kitap: Kanuni Sultan Süleyman Devri Kanunnameleri, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, s.323.

I. Ahmed'in Kanun-i Osmanî'sinde konuyla ilgili düzenleme Der Beyân-i Kanunnâme-i Sultâni fi Ahvâl-i İhtisap başlıklı, 232. madde ile başlayan ve 241. madde ile sona eren fasılda yer almaktadır[80]. Bir diğer düzenleme, Sultan II. Mahmud devrinde, 1844 yılında çıkartılan İhtisap Ağalığı Nizamnamesi'dir[81]. Bu düzenleme öncekilerden farklı şekilde, ağırlıklı olarak muhtesipliğe ilişkindir. Esnafın günlük işlerini ilgilendirir hükümler ihtiva etmekle birlikte, düzenlemenin odak noktasının bir düzene girmesi istenen ihtisap kurumu olduğu anlaşılmaktadır.

Tanzimat yaklaşırken, birçok esnaf koluna yönelik münhasır nizamnameler de çıkartılmıştır. Kadı sicillerinde rastlanan bu nizamnamelerin genellikle bir uyuşmazlık ve talep üzerine çıkartıldıkları görülmektedir. Keresteci esnafının nizamı[82], kasap esnafının nizamı[83], tütüncü esnafının nizamı[84], ekmekçi esnafının nizamı[85], fesçi esnafının nizamı[86] ve kağıtçı

---

80 **Akgündüz, Ahmed** (1996) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-IX. Kitap: I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, s.487.

81 İhtisap Ağalığı Nizamnamesi; **Ergin, Osman Nuri** (1995) Mecelle-i Umûr-i Belediyye, C:1, İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, s.328.; **Akgündüz, Ahmed** (2016) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-XI. Kitap: III. Ahmed, I. Mahmud ve II. Mahmud Devirleri Kanunnameleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı s.945.

82 İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217/M. 1801-1803)/proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı/mukabele Ayhan Işık – Esra Yıldız – Salih Kahriman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, İstanbul, Kültür AŞ, 2019, Cilt: 82, s.394, Hüküm no:461, Orijinal metin no: [66b-2].

83 İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H.1217-1225/M. 1802-1810)/proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı/mukabele Mürsel Sarı – Ayhan Işık – Numan Yekeler; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul, Kültür AŞ, 2019, Cilt:83, s.165, Hüküm no: 85, Orijinal metin no: [33a-1].

84 İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H.1217-1225/M. 1802-1810) Cilt:83, s.278, Hüküm no:175, Orijinal metin no: [70a-2].

85 İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H.1217-1225/M. 1802-1810) Cilt:83, s.535, Hüküm no:398, Orijinal metin no: [142b-3].

86 İstanbul Mahkemesi 137 Numaralı Sicil (H.1236-1238/M 1821-1822)/proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı/mukabele Ayhan Işık – Esra Yıldız; kontrol M.

esnafının nizamı[87] bunlara örnek olarak verilebilir. Bu nizamnamelerde ürünlerin esnafa rayiç fiyattan daha fazlasına verilmemesi ve sattırılmaması, esnafın bir kısmının kayırılmaması, vergiye dikkat edilmesi, kefaletle ilgili kurallara uyulması, kurallara aykırı davrananların bazı hallerde tedip olunmaları ve bazı hallerde esnaflıktan ihraç edilmeleri gibi kural ve yaptırımlar yer almıştır.

Ekmekçi esnafına ilişkin nizamnamenin bir kısmı, nispeten daha derli toplu olması hasebiyle burada incelenebilir:

> "*…teʻallül ve muhâlefet eylememeleri tenbîh ve mütenebbih olmayanları olur ise kethudâ ve nizâm ustaları ihbârlarıyla tedîb olunmak ve kethudâ ve nizâm ustaları dahi esnâf-ı merkūme içinde ashâb-ı ağrâz ve sâʻî-i tezvîrât olanlarını setr ve muhâfaza etmeyip esnâfca loncalarında terbiye ve tenbîh, kabûl etmezler ise ihbâr eylemek üzere râbıta-i kaviyyeye bend ve İstanbul Mahkemesi ve Kapan sicillâtına kayd ile ale'd-devam muktezasının icrâsı ve hilâfı hâlât vukūʻa gelmemesi husûsuna ihtimâm eyleyesiz…*"

Hükümden anlaşılacağı üzere, nizamname ile belirlenen hususlara ilişkin yalan söyleyen veya muhalefet eden kişiler tembih edilecek, bunu dinlemeyenler kethüda ve nizam ustalarının ihbar etmesiyle tedip olunacak, bu esnaf içinde tezvirat ehli veya garaz sahibi olanlar kethüda ve nizam ustaları tarafından korunmayacak ve gizlenmeyecek, bu kimseler de loncalarında esnaflar tarafından terbiye ve tembih edilecek, yine olmazsa ihbar edilerek durumları İstanbul Mahkemesi ve Kapan siciline kaydedilecektir.

Bu nizamnamede önce bir loncaya ilişkin kurallar, yasaklar ve talimatlar verilmiş, sonrasında bunlara muhalefet durumunda izlenecek yol belirlenmiştir. Bu usul halihazırda da aşina olunan kanun yapma usulüne benzemektedir. Öte yandan, loncalara ilişkin münhasır bir hukuki düzenleme olmamasına rağmen, nizamnamede geçen sorunlu kişilerin loncalarda esnaf tarafından terbiye ve tembih edilmesine yönelik hüküm, ayrıca kethüda ve

---

Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul, Kültür AŞ, 2019, Cilt:86, s.159, Hüküm no: 129, Orijinal metin no: [26b-6].

87 İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H.1217-1225/M. 1802-1810) Cilt:83, s.371, Hüküm no:254, Orijinal metin no: [98a-1].

nizam ustalarına yüklenen sorumluluk, loncaların Osmanlı hukukunda bir müessese olarak kabul ve işleyişini de göstermektedir.

Fesçilere ilişkin nizamnamede, kurallar, yasaklar ve talimatlar verildikten sonra gelen kısım şu şekildedir:

> "*…hilâfına hareket ederleri olur ise tedîb olunmak ve kadîmden olageldiği veçhile tüccârdan alınan envâ'-ı fes ber-mu'tâ[d] lonca odasında kethüdâ ve ihtiyârlar ve yiğitbaşılar ma'rifetleriyle esnafımızın Âsitâne-i aliyyeye ve Galata dekâkîni olan bâ-fermân-ı âlî mu'teber seksen beş aded gedik ve sergi ve tobracı hisseler üzere tevzî' olunup…*"

Burada da dikkat çeken hususları zikretmek isteriz. Öncelikle kurallara muhalif olanların tedip edileceği önceki nizamnamede olduğu gibi burada da söylenmiştir. Devamında, eskiden olduğu gibi tacirlerden alınan çeşitli feslerin, mutat olduğu üzere loncalarda kethüda, yiğitbaşı ve ihtiyarlar tarafından fesçi esnafının dükkanlarına hisselerine göre tevzi edileceği söylenmiştir. "Kadimden olageldiği" ibaresi önemli görülebilir, zira sözlük anlamı olarak kadim eski demek olmakla birlikte, Osmanlı hukukunda bu kelime "başlangıcı olmayan, öteden beri mevcut bulunan" manasına gelecek şekilde[88], çok eski zamanlardan beri gelen şeyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Nitekim başka nizamnamelerde de "kadîmü'l-eyyam" gibi benzer ibareler bulunmaktadır[89]. Böylece lonca faaliyetlerinin ahilik zamanıyla ilişkilendirildiği düşünülebilir.

Görüldüğü üzere, her nizamnamede, ilgili işin doğasına uygun münhasır hükümler bulunmaktadır. Nizamnamelerin genellikle bir şikâyet yahut resen tespit edilen bir sorun üzerine çıkartıldığı, bu bakımdan daha genel düzenlemeler olan kanunnamelerden ayrıştığı söylenebilir.

Tanzimat'ı takip eden yıllarda her alanda yaşanan köklü değişiklikler[90] esnaf loncalarında da kendisini göstermiştir. Hazırlanan çok sayıda yerli ve

---

88 **Devellioğlu** (2017), s.550.

89 Örneğin yukarıda bilgisi verilen Keresteci ve Kağıtçı Esnafı Nizamnamelerinde olduğu gibi.

90 **Kılınç, Ahmet/Yıldırım, Davut** (2021) "Tanzimat Dönemi Düalist Hukuk Yapısının Şahsa Karşı İşlenen Suçlara Yansıması": Koyuncu, Nuran/Yıldız, Abdülkadir (editörler) Necmettin Erbakan Hukuk Araştırmaları-Kamu Hukuku, s.175.

yabancı menşeili kanunun[91] ardından, 1910 yılına gelindiğinde yalnız İstanbul esnafını ilgilendirmek üzere "Esnaf Cemiyetleri Hakkında Talimat" ismiyle bir talimat[92] hazırlanmış, sonrasında bu talimat 1912 yılında taşra esnafını da kapsayacak şekilde tadil edilmiştir[93]. Talimata göre esnaf kethüdalıkları kaldırılmıştır (m. 1). Her esnaf grubu ayrı ayrı cemiyet tesis edebilecektir (m. 2). Esnaf cemiyetleri İstanbul'da Şehremaneti[94], taşrada belediye dairelerince belirlenecek ve kaydedilecek yerlerde toplanacaktır (m. 3). Düzenlemenin devamında esnaf cemiyetlerinin teşkilat yapısı ve vazifelerine değinilmiştir[95]. Böylece lonca teşkilatının sona erdiği ve yerini devletin idari örgütüne bağlı esnaf cemiyetlerine bıraktığı görülmektedir.

Lonca teşkilatının mevzuatına yönelik genel bir çıkarım yapılması noktasında ise ilk söylenebilecek olan, incelendiği kadarıyla Osmanlı'nın uygulayıcısı olduğu fıkıh kitaplarında, kanunnamelerinde ve nizamnamelerinde bu müessesenin teşkilatlanması hususunda münhasır düzenleme olmadığıdır. Teşkilatlanma hususunda fütüvvet ve ahi teşkilatlarının yönetmelikleri/tüzükleri olarak görülen fütüvvetnamelerin bilgi verici olduğu görülmüştür. Loncaların faaliyet gösterdikleri alanlara ve meslek kurallarına ilişkin olarak ise hem fütüvvetnamelerde hem de kanunnameler, yasaknameler, nizamnameler ve benzeri hukuki metinlerde hükümler yer almıştır. Şu ana kadar görülen mevzuattan yola çıkılarak, gelecek başlıkta loncaların kişilik yapısı incelenecektir.

---

91 Tanzimat dönemi kodifikasyonları için bkz.: **Bozkurt, Gülnihal** (2020) Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

92 Düstur, Tertip II, C:2, s.123.

93 Tadil edilen talimat; Düstur, Tertip II, C:4, s.483. Talimatın Latin harfleriyle yazılmış hali için bkz.: **Ergin, Osman Nuri** (2017) Muhtasar Mecelle-i Umur-ı Belediye, İstanbul, Kültür A.Ş., s.161 vd.

94 İstanbul Şehremaneti, Osmanlı Devleti'nin ilk modern belediye kurma teşebbüsünün neticesi olarak 1854 yılında kurulan İstanbul Belediyesidir. Tafsilatlı bilgi için bkz.: **Oktay, Tarkan** (2011) İstanbul Şehremaneti, İstanbul, Yeditepe.

95 Bundan başka, lonca teşkilatının sona ermesinden sonra da Ekmekçilik Nizamnamesi, Fırınlar hk. Talimat, Turşucu, Lokantacı, Kasap, Bakkal, Sütçü, Helvacı gibi çok sayıda esnafın iş hayatına ilişkin hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bkz.: **Ergin** (2017).

C. LONCALARIN HÜKMİ ŞAHSİYETİ (TÜZEL KİŞİLİĞİ)

Hukuki bir terim olarak 'şahıs', "*haklara ve borçlara ehil olan varlık*" şeklinde tanımlanmıştır[96]. Hak ve borçlara ehil olma hususunda özne, kural olarak insanlardır. Bu durum Roma hukukunda "*Hominum causa omne ius constitutum est (bütün hukuk insanlar için oluşmuştur)*" şeklindeki ilke ile vurgulanmıştır[97]. Bununla birlikte hukuk tarihine bakıldığında, süreç içinde ve sisteminin işleyişinde insanlar dışında vakıflar, dernekler, muris grupları gibi bazı toplulukların da hak ve borçlara ehil olma vasfı ile kuşatılması gerekliliği göze çarpmaktadır. Nitekim Roma hukukunda İmparatorluk döneminde tüzel kişiliğin kabul edildiği söylenmektedir[98]. Bu minvalde, şahıs teriminin medeni hukukumuzdaki karşılığı olarak görülen 'kişi' de gerçek kişi ve tüzel kişi olarak iki kısımda ele alınmış, insanlar dışında haklara ve borçlara ehil olan vakıflar, dernekler, şirketler gibi kişilere 'tüzel kişi' denilmiştir[99].

Bu girişten sonra loncaların kişilik yapısının tahlili için öncelikle tüzel kişilik hususunda yol haritası çizecek bir tanım gerekir. Bir tanıma göre tüzel kişi "*Ortak bir amacın sürekli olarak gerçekleşmesini sağlayacak örgütlenmeye sahip, kendisini oluşturan veya kendisinden yararlanan kişilerden bağımsız kişi veya mal toplulukları*"dır[100]. Gözler ise Turgut Akıntürk'e atıfla tüzel kişiyi "*Belli bir gayeyi gerçekleştirmek için bir kısım insanların bir araya gelip faaliyetlerini ve bir kısım mallarını bu gayeye tahsis etmeleriyle ortaya çıkan ve kendisini meydana getiren kişilerden ayrı ve bağımsız oldukları kabul edilen varlıklar*" şeklinde tanımlamıştır[101]. Bu iki tanımın ortak unsurlarını bir araya getirirsek, günümüz hukuku bakımından tüzel kişiyi; sürekli ve ortak bir gayeye hizmet eden, bir iç örgütlenmeye sahip, kendisini oluşturan unsurlardan bağımsız kişi veya mal toplulukları olarak tanımlayabiliriz.

---

96 **Dönmez, İbrahim Kâfi** (2010) "Şahıs", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:38, s.270-273.

97 **Güvel, A. Övünç** (2020) "Roma Hukukunda Tüzel Kişiler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:69, S:2, s.485.

98 **Güvel** (2020), s.485.

99 **Oğuzman, M. Kemal/Barlas, Nami** (2012) Medeni Hukuk, 18. Baskı, İstanbul, Vedat, s.176.

100 **Oğuzman, M. Kemal/Seliçi, Özer/Oktay-Özdemir, Saibe** (2010) Kişiler Hukuku, 10. Baskı, İstanbul, Filiz, s.214.

101 **Gözler** (2014), s.84 ve **Akıntürk, Turgut** (1994) Medeni Hukuk, 5. Baskı, Ankara, Savaş, s.109.

Çalışmanın konusu itibariyle Osmanlı hukukunun şer'i hukuk kısmını oluşturan İslam Hukuku[102] bakımından da irdeleme yapmak gerekir. Klasik İslam hukuku kaynaklarında, tüzel kişilik veya hükmi şahıs terimlerine rastlanmadığı, yine de bunlarla ilgili bazı düzenlemelerin yer aldığı söylenmiş, hükmi şahsiyeti bulunan kurumlar olarak devlet, beytülmâl, şirketler ve vakıflar sayılmıştır[103]. Tüzel kişi mefhumunun, duyulan ihtiyaç ve bu kurumların pratikte kendiliğinden ortaya çıkmasına matuf olarak, son birkaç yüzyılda hukuk literatürüne girdiği, bu bağlamda yakın zaman İslam hukukunda da değerlendirildiği söylenmektedir[104]. Nitekim son birkaç yıldır yapılan İslam hukuku çalışmalarında hükmi şahsiyet, manevi şahsiyet, itibari şahsiyet gibi terimlere rastlanmaktadır[105].

Osmanlı hukuku bakımından da benzer kabuller mevcuttur: Tüzel kişi terimi ve ona ilişkin münhasır düzenlemeler bulunmamakla birlikte, tüzel kişi özelliklerini haiz müesseseler bulunmaktadır; devlet, beytülmâl[106], vakıflar gibi[107]. Bazı Türk hukuk tarihi kitaplarında, bu üç örneğe bir de loncaların eklendiği görülmektedir[108]. Avcı, ahilik teşkilatının ve loncaların, derneklerin ilk örneği olarak düşünülebileceğini söylemiştir[109]. Aksi görüş olarak, loncaların

---

[102] Osmanlı hukuku, iki kısımdan meydana gelmektedir. Bu iki kısımdan birincisi İslam hukukunu ifade eden şer'i hukuktur. İkinci kısım ise ulû'l-emrin sınırlı yasama yetkisi ile meydana getirdiği kuralları ifade eden örfi hukuktur. Bkz.: **Cin, Halil/Akyılmaz, Gül** (2021) Türk Hukuk Tarihi, 13. Baskı, Konya, Sayram, s.77-78.

[103] **Karaman, Hayrettin** (2007) Anahatlarıyla İslam Hukuku (1-2-3), 12. Baskı, İstanbul, Ensar, s.284-292; **Köse, Murtaza** (2009) İslam Hukuku Açısından Hükmi Şahsiyet, İzmir, Işık Akademi, s.132; **Ekinci, Ekrem Buğra** (2018) İslam Hukuku, 3. Baskı, İstanbul, Arı Sanat, s.357 vd.

[104] **Karaman** (2007), s.184; **Köse** (2009), s.131-132.

[105] **Köse** (2009), s.131.

[106] Devlet hazinesi. Bkz.: **Erkal, Mehmet** (1992) "Beytülmâl", TDV İslam Ansiklopedisi, C:6, s.90-94.

[107] **Cin/Akyılmaz** (2021), s.283; **Aydın** (2021), s.231; **Avcı, Mustafa** (2021) Türk Hukuk Tarihi, 10. Baskı, Ankara, Atlas Akademi, s.309; **Demir, Abdullah** (2019) Mufassal Türk Hukuk Tarihi, Ankara, Astana, s.296.

[108] **Ekinci** (2021), s.394; **Cin/Akyılmaz** (2021), s.284; **Aydın** (2021), s.231.

[109] **Avcı** (2021), s.334.

sadece bir tarihi gelişim müessesesi olduğu, hükmi şahsiyeti haiz dernek manasına gelemeyeceği de söylenmiştir[110].

Öte yandan, 1912 yılında çıkartılan Eşhas-ı Hükmiyenin Emval-i Gayrimenkuleye Tasarruflarına Mahsus Kanun-i Muvakkat[111] ile tüzel kişi mefhumunun 'eşhas-ı hükmiye' terimi kullanılarak, Osmanlı Devleti'nin kanunlarına girdiğini görmekteyiz. Fakat bu tarihte loncalar artık mülga durumda olduğundan, tüzel kişiliğe ilişkin bu düzenleme onlara ilişkin hüküm ifade etmemektedir.

Tüzel kişilere dair yukarıda verilen bilgiler ışığında şimdi unsurlar incelenerek loncaların konumu değerlendirilecektir.

Tüzel kişilerin özellikleri arasında sayılan sürekli amaç unsuru, tüzel kişiliğin meydana gelmesine sebep olan ortak ve sürekli bir menfaati ifade etmektedir. Bu menfaat maddi veya manevi olabileceği gibi hem maddi hem manevi de olabilir[112]. Esnaf birliklerinin kuruluş amacı yüzyıllar süren ömürlerinde zaman zaman değişikliğe uğramışsa da, temelde bu birliklerin ilgili esnafın işlerinin düzgün bir çizgide yürümesi, durumu kötü olan esnafa yardım edilmesi, sermaye tedariki, esnafın cenazelerinin tertibi, dul ve yetimlerinin korunması, vergi vermek hususunda yardımcı olunması gibi bir dizi iktisadi-sosyal menfaati temin etmek ve sürdürmek amaçlarıyla kurulduğu söylenebilir[113]. Amaçları bu yazılanlarla sınırlandırmak mümkün değilse de, bu örneklere nispetle loncaların sürekli amaç unsurunu sağladığı kanaatindeyiz.

Tüzel kişilerin bağımsızlığından kasıt, üçüncü kişilerle olan hukuki ilişkilerinde hak öznesi olarak taraf olabilmeleri ve malvarlığının kurucu ve üyelerinden bağımsız olmasıdır. Kadı sicillerde loncaların üyeleri tarafından temsil edilmek suretiyle bizatihi taraf oldukları davalar mevcuttur[114]. Bu

---

110 **Cin, Halil/Akgündüz, Ahmed** (2017) Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, s.485.

111 Düstur, Tertip II, C:5, s.114.

112 **Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir** (2010), s.215.

113 **Barkan** (1985), s.39-40.

114 Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163/M. 1749-1750)/proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı/mukabele Nedim Pakırdağ – Abdullah Sivridağ; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul: Kültür AŞ, 2019, C:73, s.90, Hüküm no: 5, Orijinal metin no: [1b-4].

davaların ortak özelliği hemen hemen her şikâyette kethüdanın loncayı temsilen mahkemede mutlaka hazır olmasıdır[115]. Kethüdanın hazır bulunmadığı şikâyet örnekleri de mevcut olmakla birlikte, bu hallerde de lonca üyesi bir grup esnafın birlikte hareketi söz konusudur[116]. Tek bir esnafın şikâyetine binaen görülen bir dava kaydına rastlanmamıştır. Bu tür mahkeme kayıtlarına binaen, loncaların davalarda taraf olarak bulundukları ve loncayı temsilen üyelerin bir kısmının hazır bulunmasının gerekli ve yeterli görüldüğü yorumu yapılabilir. İncelenen davalarda talep konusu yalnız bir kişinin isteğine yönelik olmayıp, "*bizim lonca tabîr olunur cemiyetimiz…*" ibaresi yer almaktadır. Bu ibarenin, talepte bulunanların lonca adına talepte bulunabildiklerine işaret ettiği kanaatindeyiz. Zira talepte bulunanların talepleri karşılandığında, yalnız davaya katılan kethüda ve yiğitbaşı yahut sınırlı sayıda esnafı ilgilendirmeyen, aksine bütün lonca üyelerini ilgilendiren kararlar verilmiştir.

Bağımsızlık unsurunun malvarlığı bakımından değerlendirilmesinde ise orta sandıkları önem arz etmektedir[117]. Esnaf loncalarının, kethüdanın nezareti altında olan ve "orta sandığı, esnaf sandığı, esnaf kesesi" gibi isimler verilen bir

---

115 Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, C:73, s.99, Hüküm no: 20, Orijinal metin no: [3b-3]; Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, C:73, s.120, Hüküm no: 53, Orijinal metin no: [8a-4]; Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, C:73, s.120, Hüküm no: 54, Orijinal metin no: [8b-1]; Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, C:73, s.146, Hüküm no: 90, Orijinal metin no: [13a-4]; Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, C:73, s.246, Hüküm no: 251, Orijinal metin no: [33b-4]; Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, C:73, s.302, Hüküm no: 348, Orijinal metin no: [45a-1]; Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, C:73, s.490, Hüküm no: 658, Orijinal metin no: [85b-4].

116 Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, C:73, s.197, Hüküm no: 166, Orijinal metin no: [24a-1]; Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, C:73, s.273, Hüküm no: 300, Orijinal metin no: [39a-1]; Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, C:73, s.507, Hüküm no: 685, Orijinal metin no: [89a-2].

117 Esnaf loncalarının orta sandıkları, yeniçeri ortalarının orta malı, orta sandığı veya oda sandığı isimli sandıklarıyla karıştırılmamalıdır. Yeniçerilerin orta sandığıyla ilgili olarak bkz.: **Uzunçarşılı, İsmail Hakkı** (2015) Osmanlı Tarihi, 1. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.507-518; **Gül, Abdulkasim** (2020) "18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı", (Doktora), Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; **Özbek, Özgül** (2017) "Kavânîn-i Yeniçeriyân (İnceleme-Metin-Dizin)", (Doktora), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

yardım sandıkları bulunmaktadır[118]. Bu sandıklara 'teavün sandığı' da denilmiştir. Lonca üyeleri aidat ve bağışlarını, kıdem geçişlerinde ustalar tarafından verilen paralardan sandığa ayrılan payları, sandıktaki paranın murabaha ile işletilmesinden elde edilen kazancı ve benzeri gelirleri orta sandığında toplamış, bu sandıktan fakirlik, yaşlılık, hastalık, sakatlık gibi zor durumlarda kalan esnafa borç ve faizsiz kredi (karz-ı hasen[119]) verilmiştir[120]. Orta sandığı yalnız kişilerin ihtiyaçlarını karşılamakta kullanılmamış, lonca odasının giderleri de buradan karşılanmıştır. 1806-1808 yıllarına ait bir sicil kaydında, fermeneci esnafının lonca odasının ve esnafın dükkanlarının yandığı, dükkanların esnafça onarıldığı ve lonca odasının da orta malından aslına uygun olarak yeniden yapılacağı, bu hususta esnaftan üç kişinin görevli olduğu hüküm altına alınmıştır[121].

Tüzel kişiliğin bir diğer unsuru olan 'örgütlenme', ortak amacı gerçekleştirmeye elverişli organlara sahip olmasını gerektirir[122]. Loncalar, kendi içlerinde yaptıkları iş bölümüne göre kademe kademe görevlileri/organları mevcut olan müesseselerdir. Başında kethüda, sonra yiğitbaşı, ihtiyar heyeti ve ehl-i hibreden meydana gelen loncaların temel yapısı bir sonraki başlıkta ele alınacağı için burada ayrıntılı şekilde üstünde durulmayacaktır.

Bu başlık altında değerlendirilen husus esasında loncaların tüzel kişiliği haiz olup olmadıkları değil, tüzel kişi özelliklerini haiz olup olmadıklarıdır. Zira dönemleri itibariyle tabi olunan hukuk sisteminde 'tüzel kişi' teriminin mevcut olmadığı hususunda yukarıda zikredilen görüşler birlik içerisindedir. Bu sebeple loncaların tüzel kişiliği olup olmadığı yönündeki bir değerlendirme,

---

118 **Barkan** (1985), s.40; **Ekinci** (2021), s.280; **Arslan, Hüseyin** (2015) "Ahîlik Teşkilatı'nın Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri", Akademik Bakış Dergisi, S:49, s.264.

119 Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Apaydın, H. Yunus** (2001) "Karz", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:24, s.520-525.

120 **Akgündüz**, s.210; **Ekinci** (2021), s.281; **Koçu** (2016), s.15.; Benzer bir sandığın loncaların öncesinde ahi teşkilatında da mevcut olduğu söylenmiştir. Bkz.: **Bayram, Selahattin** (2012) "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:21, s.81-115, s.88.

121 Galata Mahkemesi 580 Numaralı Sicil (H. 1221-1222/M. 1806-1808)C:84, s.260, Hüküm no: 369, Orijinal metin no: [35b-2].

122 **Oğuzman/Seliçi/Oktay-Özdemir** (2010), s.214.

anakronik bir yaklaşıma sebebiyet verebilecektir. Halbuki loncaların tüzel kişi özelliği gösterip göstermedikleri, hukuk düzenindeki konumlarının belirlenmesi bakımından önemli görülebilir. Böylece loncaların kurucu ve üyelerinin kimliklerinden ari, kendi başına hukuk öznesi olabilen bir müessese olup olmadıkları tespit edilebilir. Görüldüğü kadarıyla tüzel kişi benzeri müesseseler olarak loncalar, Osmanlı hukuku zemininde bağımsız malvarlığına sahip olabilmiş, davalara taraf olabilmiş, kendi adlarına hak ve borçlar doğuran sözleşmeler kurabilmişlerdir. Bir kişinin loncadan ihracı loncanın genel yapısına halel getirmemiştir. Loncaların, kurucu ve üyelerinin mal varlıklarından bağımsız olan orta sandıkları, loncanın amaç ve çıkarları doğrultusunda işletilmiş ve kullanılmıştır.

Son olarak bir noktaya daha işaret etmek gerekir: Yukarıda zikredilen Eşhas-ı Hükmiyenin Emval-i Gayrimenkuleye Tasarrufları Hakkında Kanun'un birinci maddesinde "*Evvelen hükümet ve belediye daireleri, saniyen kanun-u mahsusu mucebince cemiyetler, salisen hükümetçe musaddak mukavelename veya şartname veya nizamnameleri mucebince Osmanlı ticaret ve sınaat ve inşaat şirketleri, emval-i gayrimenkuleye tasarruf edebilirler*." denilmiştir. Burada tüzel kişiye veya hükmi şahsa ilişkin bir tanım yer almamakla birlikte, kanunun başlığı ve bu maddeye birlikte bakıldığında, cemiyetlerin tüzel kişi olarak kabul edildiği sonucuna kolayca varılabilir. Buna göre, 1910 tarihli talimat ile kurulan esnaf cemiyetleri tüzel kişi olarak kabul edilmiştir. Bu iki düzenleme bir arada değerlendirildiğinde, Osmanlı hukuk düşüncesinde loncaların tüzel kişi kategorisinde değerlendirilebileceği söylenebilir.

D. LONCA TEŞKİLATININ YAPISI VE İŞLEVİ

Bu başlıkta öncelikle lonca teşkilatının, ikinci olaraksa lonca teşkilatının ifa etmekle yükümlü olduğu işlerin incelenmesi planlanmıştır. Lonca teşkilatının ifa ettiği çeşitli işler, görevlilere ilişkin başlıklar altında izah edilmiş, daha özel nitelikli hallerse en son başlıkta verilmiştir.

Loncalarda her bir esnaf grubunun kethüda, yiğitbaşı, şeyh, nakib[123], duacı, çavuş, nizam ustası, işçibaşı[124] gibi isimlerle anılan yetkilileri olmuştur[125]. Şeyh ve nakibler zaman içinde yerini kethüdalara bırakmış[126] ve kethüdalar

[123] Nakîb, ahi babanın yardımcısı olup, şedd kuşanma töreninde şedd kuşanmak isteyenleri kapıya götürmekle görevli olmuştur. Öte yandan, nakibin fütüvvet teşkilatında önemli bir konumda olduğu, şeyh ve halifeden sonra üçüncü sırada nakibin geldiği de bilinmektedir. Ahilikteki nakibin, fütüvvetteki nakibe benzediği söylenmiştir. Lonca birliklerindeki nakib ise kethüda yardımcısı olup, esnaf tarafından seçilmiştir. Bkz.: **Uyar, Gülgün** (2006) "Nakib", TDV İslam Ansiklopedisi, C: 32, s.321-322.; **Kütükoğlu** (2020), s.49.

[124] İşçibaşının, yiğitbaşının yardımcısı konumunda olduğu, haftanın belirli günlerinde iş bulmak üzere belirli bir yerde toplanan işçiler arasından işçi seçtiği, sonrasında çalışırken işçiyi takip ettiği, işçinin performansına göre gereğini yaptığı söylenmiştir. **Barkan** (1985), s.41; **İnce, Erdal** (2020) "Osmanlı Devleti'nde Esnaf Teşkilatı ve İkinci Meşrutiyet Döneminde Esnafa Yönelik Teşvik Politikaları", (Doktora), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.103.

[125] Şeyh, duacı, çavuş gibi görevlilerin zamanla yerini yiğitbaşı, işçibaşı gibi görevlilere bıraktığı söylense de, 1826-1827 yıllarına ait sicil kayıtlarında hala bu isimlere rastlanması mümkündür. Bkz.: İstanbul Mahkemesi148 Numaralı Sicil (H. 1241-1242/M. 1826-1827)/proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı/mukabele Fatma Zehra Beyaz – Fikret Sarıcaoğlu; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul, Kültür AŞ, 2019, C:90, s.113, Hüküm no: 65, Orijinal metin no: [13b-1].
Bununla birlikte bazı sicillerde de çadırcıbaşı, ser-perde gibi farklı görevli isimlerinin geçmesi, bizi bazı görevlilerin mesleklere ve loncalara göre farklılıklar gösterebildiği sonucuna götürebilir. Bkz.: İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194/M. 1779-1780)/proje yönetmeni M. Âkif Aydın ; editör Coşkun Yılmaz; hazırlayan Fikret Sarıcaoğlu ; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul: Kültür AŞ, 2019, C:78, s.105, Hüküm no: 66, Orijinal metin no: [19b-1].

[126] Baer (1974)s.113.; Bu durum tüm Osmanlı şehirleri için geçerli olmayıp, geniş Osmanlı coğrafyasının bilhassa Musul, Halep, Kudüs, Kahire gibi Arap şehirlerinde, şeyhler ile kethüdaların aynı yetkileri haiz oldukları da söylenmiştir. Bkz.: **Koyuncu** (2008), s.103.
İncelenen 1786-1787 tarihli bir sicil defterinde, İstanbul simkeş esnafının kethüdalarının azledilmesi ve yeni bir kethüda tayin edilmesine ilişkin mahkeme kararı bulunmaktadır. Bu kararda mahkemeye başvuranlar arasında "esnaf şeyhleri es-Seyyid Hasan Efendi ve es-Seyyid el-Hac İsmail ağa…" bulunmaktadır. Bu kararın, şeyh ve kethüdanın sınırlarının keskin olarak çizilmediğine, İstanbul'da da şeyhin ve kethüdanın bir arada görüldüğüne örnek teşkil edebilir kanaatindeyiz. Bkz.: İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203/M. 1786-1787)/proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı/mukabele Rıfat Günalan; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul: Kültür AŞ, 2019, C:80, s.199, Hüküm no: 209, Orijinal metin no: [55a-2].

esnafla hükümet arasındaki en önemli aracı haline gelmişlerdir[127]. Çalışmanın kapsamı ve sınırlılığı bakımından burada tüm yetkililere yer verilmesi mümkün olmamakla, en önemli görülen temel görevliler ve onların görevleri zikredilecektir. Bu bağlamda kethüda, yiğitbaşı, ehl-i hibre ve ihtiyar heyeti incelenecektir.

1. Kethüda ve Görevleri

'Kethüda', *ked (hane)* ve *huda (sahib)* kelimelerinin birleşimi ile meydana gelmiş Farsça asıllı bir kelimedir[128]. Pehleviceden geldiği ve aslının 'katak-xvatai' olduğu da söylenmiştir[129]. Türkçede 'kâhya' ile karşılanan 'kethüda' kelimesi, Osmanlı Devleti'nde hazine kethüdası, sadaret kethüdası, defter kethüdası gibi birçok farklı memuriyete isim olarak verilmiştir[130]. Bir başka çalışmada ise esnaf ile hükümet arasındaki işlerde ve esnaftan tahsil edilecek vergilerde aracılık yapan kişiye '*esnaf kethüdası*' denilmiştir[131]. Konumuz bakımından önem arz eden kethüdalar, esnaf kethüdalarıdır.

Ahi birliklerinden lonca teşkilatına geçildikten sonra, Müslüman ve gayrimüslim esnaf birlikte loncalar kurmuşlar, bu loncaların başına da hangi grup daha kalabalıksa o gruptan bir kethüda seçilmiş[132]; zaman içinde bazı uyuşmazlıklar görülmesi sebebiyle Müslümanlar ve gayrimüslimler, ayrı ayrı loncalar kurmuşlar ve kethüdaları da ayrı belirlenmiştir[133]. Bununla birlikte,

---

127 **Akgündüz** (2011), s.209-210.

128 **Ergin** (1995), s.540; **Kütükoğlu** (2020), s.54.

129 **Canatar, Mehmet** (2002) "Kethüdâ", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:25, s.332-334.

130 **Sertoğlu** (2015), s.285.

131 **Karamursal, Ziya** (1989) Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.135.

132 Örneğin 1749-50 yıllarına ait bir kadı sicil kaydında, Müslüman, Yahudi ve Ermeni tebaadan ustaların bir arada bulunduğu kazzaz esnafı loncasına, Müslüman bir kethüda tayin edildiği bilgisi yer almaktadır. Bkz.: Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163/M. 1749-1750)C:73, s.99, Hüküm no: 20, Orijinal metin no: [3b-3].

133 **Kütükoğlu** (2020), s.56; **Akgündüz** (2011), s.210.
Yalnız zimmi tebaadan müteşekkil bir loncaya ilişkin kadı sicil kaydı örneği için bkz.: İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217/M. 1801-1803)C:82, s.467, Hüküm no: 544, Orijinal metin no: [81a-1].

hem Müslüman hem zimmi tebaanın bir arada bulunduğu loncaların sayısı da az değildir[134].

Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, kethüdaların belirlenmesinde seçim ve tayin usulü bir arada kullanılmıştır. Esnaf kethüda olarak birisini seçmek yönünde irade göstermiş, o kişi merkezden verilen bir kararla veya kadı mahkemesi kararıyla atanmıştır. Örneğin 1779 yılına ait bir sicil kaydına göre, çadırcılar esnafından çadırcıbaşı, ser-perde, yiğitbaşı ve ihtiyarlardan bir kısım, '*umûr ve husûslarını ve nizâm ve intizâmlarını ru'yet eder*' bir kethüdaları olmadığından bahisle kendilerine '*emânet ve diyânet ile ma'rûf ve sadâkat ve istikāmet ile mevsuf esnâfımızın kudemâsından örf ve âdetimize vâkıf ve nizâm ve intizâmımızı mûcib olan umûr ve ahvâlimize kemâ-yenbagī ârif ve her veçhile kethudâlık hizmetini idâre ve rü'yete kādir ve cümlemizin muhtârı ve mu'temedi olan*' usta Süleyman Efendi'yi kethüda olarak seçmişler, kadı mezkûr kethüda adayını '*umûr ve hususlarını idâre ve rü'yet ve hilâf-ı şer'-i mutahhar bir ferde zulm ve te'addî ve rencîde etmemek üzere tenbîh*' etmiş ve kethüda olarak tayin etmiştir[135]. Bu kayıt, kethüdanın taşıdığı niteliklerden ve kadının kethüdaya yönelik tembihlerinden bahsettiği için önemli bir kayıt olarak görülebilir.

Esnaf kethüdaları kadı ve muhtesip maiyetinde çalışmışlardır[136]. Kethüdanın kadının maiyetinde çalıştığı 1488 tarihli bir kanundan geçen "…*Sen ki, kadısın, muhtesib ve kethüdâ üzerine nâzır olub mukayyed olasın ki, emr olunan şâbdan bir akçelik şab satılmaya*…" ifadesinden de anlaşılmaktadır[137]. Tanzimat'a yakın çıkartılan nizamnamelerde de benzer hükümler seyredilebilir. Kethüdanın işine ilişkin hususlarda kadıya şikâyet edilmesi de buna işaret edebilir.

---

134 **Koyuncu** (2008), s.105 vd.; Kethüdaları Mehmed'denşikâyet etmek üzere kadı mahkemesine başvuran sebzeci esnafı, Müslüman ve zimmilerin bir arada bulundukları bir loncadır. Bkz.: İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203/M. 1786-1787)C:80, s.81, Hüküm no: 47, Orijinal metin no: [11b-1]; Ayrıca 156 no'lu dipnottaki sicil kaydında geçen lonca da Müslüman ve zimmi tebaanın bir arada bulunduğu loncalara örnektir.

135 İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194/M. 1779-1780)C:78, s.105, Hüküm no: 66, Orijinal metin no: [19b-1].

136 **Kütükoğlu** (2020), s.54.

137 **Akgündüz**(1990b), s.253.

Kethüdanın esnaf ile hükümet arasında irtibatı sağlamak, esnafa ham madde temin etmek, esnaf arasındaki anlaşmazlıklarda bilirkişilerin görüşüne başvurarak esnafa ceza vermek[138] gibi görevleri bulunmaktadır[139]. Kethüda, esnaf arasında ham madde temin ve tevzii hususunda adaletli olmak, hiçbir esnafı lehe veya aleyhe kayırmamak zorundadır[140]. Kethüdaların işlerine ilişkin özel bir hüküm, İpekçi esnafının nizamnamesinde bulunmaktadır. Nizamnameye göre, kethüda, gizli ve açıktan tecessüs yani gözleme ve araştırma yapacak, gözlemlerini kaydedecek ve kurala aykırı davranan kimseler "*esnaftan tard ve ihraç*" olunacak, ürettiği yasaklı ürün ise "*kethüda ve cümle esnaf marifetiyle devşirilip bir mahallede vaz ve müşterisine keyfiyeti ilan olunarak değer-i bahâsıyla hitâmına kadar bir mahâlden…"* satılacaktır[141].

Kethüdanın gerek taşıması gereken nitelikler, gerekse görevleri itibarıyla zor bir mevkide olduğu anlaşılmaktadır. Bu minvalde kethüdaların kendi istekleriyle kethüdalıktan çekilebilecekleri söylenmişse de, azil taleplerinin reddedilebilmesi bu bilgiyi tartışılır kılmaktadır[142].

Kethüdalara ilişkin olarak kadı sicillerinden edinilen önemli bir bilgi, yerlerine vekil tayin etmelerinin mümkün olmasıdır. İstanbul sicillerinde yer alan bir kayıtta sebzeci esnafı, kethüdaları olan Mehmed Ağa'nın 'bâ-hüccet-i şeriyye' vekili olan Bostânî Mehmed Efendi'den şikayetçi olmuştur[143]. İddialara göre mezkûr Mehmed Efendi, kethüda vekili olması sebebiyle esnaftan birer altın ve fazladan akçe talep etmiş, esnafa iftirada bulunmuş, kayıtlı sebzeci dükkanlarından başka dükkanlara sebze ve et satılması yönünde izinler vermiş,

---

138 Kethüdanın görevleri arasında esnafa ceza vermek sayılmakla birlikte, kethüdanın bu yöndeki iradesinin kadıya sunulması ve kadının hüküm vermesi söz konusudur. Yoksa kethüdanın yargı mercii olarak esnafa ceza verip uygulaması söz konusu değildir. Bkz.: **Barkan** (1985).

139 **Kütükoğlu** (2020), s.54-55.

140 Esnafın bir kısmını diğer bir kısmının aleyhine kayıran kethüdanın görevden alındığına ilişkin kayıt için bkz.: İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203/M. 1786-1787)C:80, s.81, Hüküm no: 47, Orijinal metin no: [11b-1].

141 İstanbul Mahkemesi 148 Numaralı Sicil (H. 1241-1242/M. 1826-1827) Cilt:90, s.91, Hüküm no: 44, Orijinal metin no: [9a-2].

142 **Koyuncu** (2008), s.107-108.

143 İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203/M. 1786-1787)C:80, s.81, Hüküm no: 47, Orijinal metin no: [11b-1].

esnafın nizamını bozmuştur. Kadı, esnafın şikâyet ve taleplerini maruz ile saraya iletmiştir. Bu karardan, kethüdanın vekil tayin edebilmesi hususundan başka, daha önce belirlenenden fazla akçe alamayacağı, belirli dükkanlardan başkalarına alım-satım izni veremeyeceği gibi çıkarımlar da yapılabilir.

2. Yiğitbaşı ve Görevleri

Tarihi süreçte yiğitbaşının asayiş ve güvenlik hususunda görevli olduğu, Osmanlı esnaf teşkilatında ise kethüda yardımcısı olarak rol aldığı söylenmiştir[144].

Kethüdanın esnafın dış işlerini gören konumuna karşılık yiğitbaşı esnafın iç işlerini gören kişi konumundadır[145]. Bu bağlamda yiğitbaşının esnaf ve kethüda arasındaki iletişimi sağladığı, şedd kuşanma törenlerinde[146] nakibin gördüğü idare işini ifa ettiği, esnaf arasındaki küçük uyuşmazlıklarda arabuluculuk yaptığı söylenmektedir[147]. Bunlardan başka yiğitbaşı, ürünlerin kalite ve fiyat denetimi, çırakların eğitimi ve yetiştirilmesiyle orta sandığının idaresinde de görevli görülmüştür[148]. Yiğitbaşı ayrıca loncayı kethüda adına mahkemede temsil etmiş, esnafa verilen cezaların infazını sağlamıştır[149].

Yiğitbaşının seçilmesi hususunda kethüda seçimine benzer bir yol izlendiği, esnafın ileri gelenleri arasından esnaf tarafından seçildiği ve seçimin kadı tarafından onaylandığı söylenmiştir[150]. Hem Müslüman hem zimmi tebaanın bir arada bulunduğu loncalarda tek bir kethüda olmasına rağmen, Müslümanların ve zimmilerin farklı yiğitbaşılar seçmeleri mümkün olmuştur[151]. Örneğin bir sicil kaydında, tülbentçi esnafının kethüdalarının Müslüman Abdullah Ağa ve yiğitbaşısının zimmi tebaanın muteberlerinden

144 **Şahin, İlhan** (2013) "Yiğitbaşı", TDV İslam Ansiklopedisi, C:43, s.549-550.

145 **Kütükoğlu** (2020), s.55.

146 Şedd kuşanma töreni, gerekli şartları sağlayarak birliğe girmek isteyen kimseler için yapılan bir giriş törenidir. Daha önce fütüvvetnamelere ilişkin başlıkta şedd'e ilişkin kısımlar geçmişti. **Taeschner** (1953-1954), s.10.; Bu törene bel bağlatmak, peştamal kuşanma veya kemer kuşanma da denilmiştir: Bkz.:**Barkan** (1985), s.40; **Koçu** (2016), s.15.

147 **Kütükoğlu** (2020), s.55; **Koyuncu** (2008), s.112.

148 **Kılınç** (2022), s.114.

149 **Şahin**, "Yiğitbaşı".

150 **Şahin**, "Yiğitbaşı".

151 **Koyuncu** (2008), s.112.

Ağrib olduğu bilgisi yer almaktadır[152]. Hem Müslüman hem zimmi tebaadan oluşan loncalara ilişkin ilginç bir kayıt ise yiğitbaşının zimmi olabilmesine ilişkindir[153].

3. İhtiyarlar ve Görevleri

Kethüda ve yiğitbaşı haricinde teşkilatın başka görevlileri de bulunmaktadır. İhtiyarlar, isimlerine kadı sicillerinde sık sık rastlanan diğer görevli gruptur. Tecrübeli ustalardan oluşan[154] ve ihtiyar ustaları, muteberân gibi farklı şekillerde isimlendirilen bu ihtiyar heyetine 'loncadaki seçkin sınıf' da denilmiştir[155].

Bir esnaf ustasının ne zaman ve hangi şartlarla bu heyete dahil olacağı yazılı bir kuralla belirlenmemiş, yine bu heyetin görev ve yetkileri de açıkça belirlenmemiştir[156].

Kadı sicillerinden anlaşıldığı kadarıyla ihtiyarlar, kimi yargılamalarda hazır bulunmuşlar ve görüş bildirmişlerdir. Lonca ihtiyarlarının, kethüdaların olmadıkları durumlarda onların işlerini üstlenmesi de söz konusudur. Örneğin çadırcı esnafı kethüda tayini için kadıya başvurusunu konu eden bir sicil kaydında esnaf, '*…kethudâmız olmamağla, Lonca ta'bîr olunur mahâll-i mahsûsamızda ihtiyâr ustalarımız ma'rifetleriyle umûrlarımızı rü'yet…*'demiştir[157]. Bu ifadeden, kethüdası olmayan çadırcı esnafı loncasının işlerini ihtiyarların yürüttüğü anlaşılmaktadır.

4. Ehl-i Hibre / Ehl-i Vukuf ve Görevleri

Osmanlı hukuk literatüründe ehl-i vukuf, bir hukuki uyuşmazlık veya ispat hususunun özel veya teknik bilgi gerektirmesi halinde ilgili alandaki uzmanlığı sebebiyle kendisine başvurulan kişiyi, diğer bir deyişle bilirkişiyi

---

[152] İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217/M. 1801-1803)C:82, s.348, Hüküm no: 399, Orijinal metin no: [47a-2].

[153] İstanbul Mahkemesi 22 Numaralı sicil ((H. 1107-1108 / M. 1695-1697), C:57, S:437, Hüküm no: 332, Orijinal metin no: [104b-1].

[154] **Kütükoğlu** (2020), s.55.

[155] **Baer** (1974), s.106.

[156] **Baer** (1974), s.106-107.

[157] İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194/M. 1779-1780)C:78, s.105, Hüküm no: 66, Orijinal metin no: [19b-1].

ifade eder[158]. Bilirkişilik ise Osmanlı hukukunda "*İslam hukukunca müsaade edilen, zorunluluğu zamanın siyasi otoritesine bağlı olan, gerek yargılama öncesinde gerekse yargılama sonrasında başvurulabilen, tüm yargı mercilerinde başvurulabilen, kural olarak görüşlerine itiraz edilmeyen, yargılamanın hızlı işlemesine katkı sağlayan, uyuşmazlığın nihayete erdirilebilmesi için mahkemece teknik ve özel konu olan dava konusu hakkında görüşüne başvurulan, zimmi ve kadınlardan da teşekkül edebilen, adil, tarafsız, tecrübeli, uzman, teorik bilgisini somut vakaya aktarabilen kişilerden oluşan heyet*" olarak tanımlanmıştır[159].

Ehl-i hibre veya ehl-i vukûf denilen[160] bilirkişiler, lonca teşkilatının esnaf tarafından seçilen asli üyesi konumundadır[161]. Esnaf ile tüccar arasındaki uyuşmazlıklarda hakemlik yapmak, narh belirlemek ve kendi bilgi alanları dahilinde olan ve mahkemeye intikal etmiş olan uyuşmazlıklarda bilirkişilik yapmakla görevli olan ehl-i hibrenin, ihtiyar heyetinden seçildiği düşünülmektedir[162]. Ehl-i hibrenin zimmi veya kadın olması mümkündür ve ehl-i hibre alanında uzman, teknik ve özel bilgi sahibi, bî-garaz (tarafsız) adil ve muteber kimselerden olmalıdır[163].

Ehl-i hibrenin, yukarıda sayılan görevlerine ek olarak bazı idari görevleri olduğu da söylenmiştir. Buna göre bilirkişiler, kethüdaya vekillik yapabilmekte, diğer görevlilerin seçilmesi noktasında rol almakta, esnafı sınav yaparak ehil olmayanların meslekten menedilmesini sağlamakta, gerektiğinde esnafa ilişkin uyuşmazlıklarda kadı huzurunda davacı olmakta, vergi toplamaktadır[164].

Ehl-i hibrenin esnaf arasındaki uyuşmazlıklarda hakemlik yapması konusunda ilgi çekici bir fetva şu şekildedir:

158 **Şafak, Ali** (1994) "Ehl-i Vukuf", TDV İslam Ansiklopedisi, C:10, s.531-533.

159 **Kılınç** (2022), s.102.

160 Ehl-i vukufun diğer bir tanımı olarak "Bir davanın fasl ve rüyeti bir fen ve sanat erbabının tetkikatına mütevakkıf olduğu inde'l-mahkeme karar verilip de mahkeme tarafından o fen ve sanat erbabında tayin olunan kimselere denilir." denilmiştir. Bkz.: **Kılınç** (2022), s.88.

161 **Kılınç** (2022), s.88, s.114 vd.

162 **Kütükoğlu** (2020), s.55; **Kılınç** (2022), s.114.

163 **Kılınç** (2022), s.88 vd.; **Şafak**, "Ehl-i Vukuf".

164 **Kılınç** (2022), s.115 vd.

"Bir hirfet ahalisinden Zeyd ol hirfetten Amr'ışer'a davet etdikde sâir ehl-i hırfet bize şer' karışmaz biz ehl-i hibremize gideriz deseler mezbûrlara ne lazım olur? El- cevab: tecdîd-i iman ve nikah.[165]"

Bu fetvadan çıkartılan sonuç, ehl-i hibrenin mezkûr uyuşmazlık durumlarında kadı yerine geçerek karar vermesinin söz konusu olamayacağı, yalnız bilirkişi sıfatıyla taraflar arasındaki uyuşmazlıkta görüş bildirdiği ve tarafların böylelikle anlaşmalarını sağladığı, bu minvalde ehl-i hibrenin zaman zaman muslihun[166] konumunda olduğu şeklindedir.

5. Loncaların Diğer İşlevleri

Loncaların yukarıda görevlilerle ilişkilendirilerek sayılan işleri dışında bazı faaliyetleri de olmuştur. Esasında bu araştırma kapsamında anlaşıldığı kadarıyla loncaların faaliyetleri sınırlı sayıda değildir. Burada diğer bazı faaliyetlere örnekler verilmesi planlanmıştır.

Loncaların şu ana kadar bahsedilmeyen vazifelerinden birisi belediye hizmetleridir. Bu bağlamda faaliyet gösterdikleri çarşılarda yolların iyileştirilmesi, su temin edilmesi, temizlik ve sokakların aydınlatılması, esnafın eğitimi, malların kalitesi gibi belediye hizmetlerini ifa etmişlerdir[167]. Öte yandan kadı sicillerinde rastlanan bir kayıtta, padişahın kızı olması sebebiyle esnafa bir şenlik düzenleme görevi yüklendiği görülmüştür.

Osmanlı esnafının orta sandıklarından daha önce bahsedilmiştir. Bu sandıkların sosyal güvenlik bakımından işlev gördükleri yönünde bir sav bulunmaktadır. Buna göre, orta sandıkları vasıtasıyla sosyal güvenliğe ilişkin iki temel fiilin icra edildiğini görülmektedir: Esnafa cenaze merasimleri düzenlenmesi ve vefat edenlerin dul ve yetimlerine bakılması[168]. Orta

---

165 Fetevâ-yı Abdürrahim, Bkz.: **Koyuncu, Miyase** (2008) "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)", (Doktora), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.94.

166 Muslihun ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: **Kılınç, Ahmet** (2016) "Osmanlı Devleti'nde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Muslihûn: Osmanlı Arabuluculuğu", Gedikli, Fethi (Editör) II. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, İstanbul, On İki Levha, s.15-83.

167 **Oktay** (2011), s.8-9.

168 **Barkan** (1985), s.40.

sandığının bu işlevi, onu sosyal güvenlik bakımından önemli hale getirmektedir. Öte yandan, hastalık veya sakatlık gibi bir sebeple çalışmayan esnafın orta sandığından desteklenmesi, işsizlik sigortasına benzetilmiştir[169].

Burada değinilecek bir diğer konu kefalet konusudur. Osmanlı esnafı için 16. yüzyılın sonlarından itibaren 'kefalet sistemi' denilen bir sistem başlamış, esnafın işleri kefalet şartına bağlanmıştır[170]. Buna göre alacaklılar esnaf borçludan alacaklarını alamadıkları takdirde, o esnafın kefiline gitmişler, kefalet sistemi alacakların tahsilinde garantör görevi görmüştür.

E. LONCALARA İLİŞKİN OLARAK KADI SİCİLİNE YANSIYAN UYUŞMAZLIKLARDAN ÖRNEKLER

Osmanlı esnafının, idarecilerin kontrolü, dükkân sayısı, malın kalitesi, narha uyulması gibi pek çok konuyu kapsayacak şekilde, kendi içlerinde bir oto-kontrol mekanizması kurduğu söylenmiştir[171]. Bununla birlikte lonca üyeleri, aralarında anlaşamadıkları durumlarda kadı mahkemelerine başvurarak çeşitli taleplerde bulunabilmiştir.

Kadı sicilleri incelenirken dikkat çeken bir hususa burada değinmek isteriz: İstanbul'daki mahkeme sayısı zaman zaman bugünkü anlamda yetki bakımından[172] karmaşaya yol açmış, esnafın farklı kadılıklardan aldığı farklı kararlar sorun oluşturmuştur[173]. Bu sebeple uyuşmazlıkların, bilâd-ı selâse[174] kadılıklarından ziyade İstanbul (Dersaadet) kadılıklarına taşındığı düşünülmektedir. İncelenen kadı sicillerindeki kayıtların ekseriyetle İstanbul ve Bâb Mahkemelerinin kayıtları olması, bu çıkarıma sebebiyet vermiştir.

---

169 **Yazıcı, Nesimi** (1996) "Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:XXXV, s.159-160.

170 **İnce** (2020), s.109.

171 **Kütükoğlu** (2020), s.58.

172 Medeni muhakeme hukukunda yetki, ihtilafı hangi yerdeki mahkemenin çözeceğine ilişkin kuralı ifade eder. Bkz.: **Karslı, Abdurrahim** (2014) Medeni Muhakeme Hukuku, 4. Baskı, İstanbul, Alternatif, s.213.

173 **Koyuncu** (2008), s.95.

174 Galata, Üsküdar ve Eyüp kadılıklarını ifade etmektedir. Bkz.: **İpşirli, Mehmet** (1992) "Bilâd-ı Selâse",TDV İslâm Ansiklopedisi, C:6, s. 151-152.

Kadı siciline yansıyan uyuşmazlıklarda davacı ve davalı taraflar değişkendir ve çok çeşitli kararlar verilebilmiştir. Burada bu kayıtlardan örnekler incelenecektir. Kethüda ve yiğitbaşı gibi görevlilere ilişkin kararlara yukarıda değinildiğinden, benzer kararlar burada tekrar edilmeyecektir.

1. Meslekten İhraç ve Men

Esnaf uyuşmazlıklarına ilişkin olarak kadı mahkemesinin verdiği kararlardan ilki, meslekten ve loncadan ihraç kararıdır.

1749 yılına ait bir sicil kaydında, keresteci esnafı kethüdası, yiğitbaşıları ve ihtiyarlardan bir kısmı, yine esnaftan Osman hakkında şikâyette bulunmuşlardır[175]. Şikâyetlerinde;"…*mezbûr hadîdü'l-lisân ve dil-âzâr ve sû'-i hulk sahibi olduğundan her birimiz mezbûrdan müteneffir ve muhâlatasından müctenib olduğumuza binâen mezbûr ba'de'l-yevm kendi kisbi ile meşgūl olup bizim lonca ta'bîr olunur cem'iyetimize gelmeyip umurumuza kat'a karışmaması*…"denilmiş, bu suretle Osman'ın sinirli, kalp kıran ve kötü yaratılış sahibi birisi olduğu, esnafın onu sevmediği ve onunla arkadaşlık etmekten çekindiği, bu sebeplerle Osman'ın keresteci loncasına artık gitmemesi ve o esnafın işlerine karışmaması talep edilmiştir. Osman'ın da kabul etmesi ile kadının bu talebe binaen verdiği karar ise "…*ol dahi ba'de'l-yevm kendi hâlinde kâr ü kisbi ile meşgūl olup loncalarına varmayıp ve umûrlarına kat'a karışmamak üzere ta'ahhüd etmekle*…" şeklindedir. Bu karar, esnaftan birisinin genel kötü davranışları sebebiyle meslekten ihracının gerçekleştiğine örnektir.

Aynı tarihlerdeki bir başka sicil kaydında, bu kez kazzaz (ipekçi) esnafından bir yiğitbaşının ve ustanın görevlerine son verilip esnaflıktan ihraç edildiklerine rastlanmaktadır[176]. Karara göre kazzaz esnafının padişah beratı ile kethüdası olan el-Hac Ali, ihtiyar heyetinden bazı Müslümanlar, Yahudi ve Ermeni ustalardan bazı kişiler ve loncanın diğer Müslüman ustaları mahkemede hazır bulunmuş, yiğitbaşı Mustafa ve usta Süleyman'ı "*fîmâ-ba'd kendi kâr u kisbleriyle meşgūl olup esnâfımız umuruna müdâhale etmemek üzere ve beynimizde lonca ta'bîr eylediğimiz cem'iyetimize gelmemek üzere*" şikâyet

[175] Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163/M. 1749-1750)C:73, s.90, Hüküm no: 5, Orijinal metin no: [1b-4].

[176] Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163/M. 1749-1750)C:73, s.99, Hüküm no: 20, Orijinal metin no: [3b-3].

etmişlerdir. Görüldüğü üzere şikâyetçilerin talepleri, mezkûr iki kişinin kazzaz esnafının işlerinden uzak durması ve loncalarına gitmemesidir. Kadı, şikâyetçilerin talepleri üzere bahsi geçen iki kişi aleyhine hüküm kurmuştur.

1786-1787 yıllarına ait bir sicil kaydı, nizama mugayir davranan kazzazların menedilmesine ilişkindir[177]. Esnafın kethüdaları olan Halil ve esnaf ustalarından zimmiler mahkemeye başvurmuş, şikayetlerini dile getirmiş ve uyuşmazlığı çözmek üzere aralarındaki anlaşmayı izah etmişlerdir.

İhraca ilişkin çok sayıda benzer karar bulunmaktadır[178].

2. Esnaflığa Dönüş

Kadı mahkemelerince esnaflıktan çıkarma cezası verildiği gibi, duruma göre tekrar esnaflığa dönüş kararı verildiği de görülmüştür. Örneğin 1801-1803 yıllarına ait bir sicilde, tülbentçi esnaflığından çıkartılan el-Hâc Ömer Ağa ve el-Hâc Feyzullah Ağa ve el-Hâc Sâdık Ağa ve Ahmed Ağa ve el-Hâc Abdi Ağa isimli kimseler ile Avadis ve diğer Avadis ve Mardros ve Haleblioğlu Karabet ve Uzun Kapril ve Sarıoğlu Mıgırdıç ve Mirasyedi oğlu Sahak ve Kayseriyeli Mardros isimli zimmîlerin durumlarının esnaf kethüdası Abdullah ağa ve esnafın muteberlerinden kişiler ve yiğitbaşı gibi çok sayıda kişi tarafından istişare edilerek yeniden değerlendirildiği, sonucunda da esnaflığa dönmelerine izin verildiği görülmektedir[179].

3. Meslek Kurallarına Uyum

Sicillerde rastlanan bir diğer karar türü, kişileri meslek kurallarına uymaya yönelik zorlayıcı ve tembih edici kararlardır.

Örneğin, 1749-50 yıllarından bir sicil kaydında[180], bir tür deri olan sahtiyanı satma hakkı olmadığı halde bu işi yapan Ahmed, Yakub ve Mehmed

---

177 İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203/M. 1786-1787)C:80, s.175, Hüküm no: 177, Orijinal metin no: [47a-2].

178 Örneğin; İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217/M. 1801-1803)C:82, s.434, Hüküm no: 505, Orijinal metin no: [74a-1]; İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217/M. 1801-1803)C:82, s.467, Hüküm no: 544, Orijinal metin no: [81a-1].

179 İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217/M. 1801-1803)C:82, s.348, Hüküm no: 399, Orijinal metin no: [47a-2].

180 Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163/M. 1749-1750)C:73, s.226, Hüküm no: 217, Orijinal metin no: [29b-3].

isimli kişilerin kadıya şikâyet edilmeleri söz konusudur. İlgili esnaf loncasının kethüdası Osman, yiğitbaşı Ali ve sair üyeleri kadı mahkemesinde hazır bulunmuş, şikâyetlerini iletmişler, kadı bu esnafın talebi gibi karar vermiş, şikâyet edilen 3 kişi tembih edilmiştir. Sonrasında şikâyet edilen kimseler bu karara uymayarak fiillerine devam etmiş, esnaf kadıya tekrar gitmiş, davalılar ikrarda bulunmuşlardır. Kadı, "…*mezbûrûn hilâf-ı <>emr-i âlî harekete cesâretleri'çün husûs-ı mezkûra müdahaleden men'vesâir bu makūle hilâf-ı emr-i âlî cesâret eder olur ise onlar dahi men' olunmak*…" üzere karar vermiştir. Esnaf şikâyetlerinin padişaha arz edilmesini istemiştir ve incelenen kayıt, bu talebe binaen hazırlanan maruzdur.

Bir diğer maruz ise 1801-1803 yıllarına ait bir sicil kaydındandır[181]. Kayda göre eskici esnafının kethüdası, yiğitbaşı ve ihtiyar ustalarından bazı kişiler kadı huzuruna gelmiş, esnaftan Mustafa isimli kişinin "…*kendi halinde kâr u kesbiyle meşgūl olmayıp dâimâ nizâm-ı kadîmimizin mugāyiri nice harekât-ı nâ-sezâya ictisâr ve esnâfımızın beyninde türlü türlü fesâdı mûceb hâlât-ı nâ-bercâya ibtidâr ve şîrâze-i nizâmımızın ihtilâline bâdi olduğu âşikâr ve esnâfma'rifetiyle lonca odasına çağrıldıkda kat'â itâ'at*…" etmediğinden bahisle ondan şikayetçi olmuş, tedip olunmasını talep etmişlerdir. Davalı Mustafa iddiaları önce reddetmiş, sonrasında ise "…*mugāyir-i nizâm hareket etmeyip kendi kâr u kesbiyle meşgūl ve ırzıyla mukayyed olmak üzere huzûr-ı şer'de ta'ahhüd ve eğer ba'de'l-yevm hilâf-ı ta'ahhüd bir hareketi zuhûr eder ise*…" tedip edilmeyi kabul etmiştir.

Benzer örnekler bulunmaktadır[182].

4. Esnaflar Arasındaki Alacak Davaları

Esnaf arasındaki alacak-verecek uyuşmazlıklarında da kadıya başvurulması söz konusu olmuştur. 1806-1808 yıllarına ait bir sicil kaydında, fermene (bir tür giysi) esnafından Yorgo, aynı esnaftan olan Vasil'den alacaklı

[181] İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217/M. 1801-1803)C:82, s.440, Hüküm no: 513, Orijinal metin no: [75a-2].

[182] İstanbul Mahkemesi 94 Numaralı Sicil (H. 1222-1223/M. 1807-1809)/proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı/mukabele Salih Kahriman – Yılmaz Karaca; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul: Kültür AŞ, 2019,C:85, s.171, Hüküm no: 127, Orijinal metin no: [16b-3].

olması sebebiyle mahkemeye başvurmuştur[183]. Vasil borcu kabul etmekle birlikte ödediğini iddia etmiş, Yorgo ise alacağının ödenmediğini ve Vasil'in borcunu fermeneciler çarşısında bulunan lonca odasında şahitler huzurunda ikrar ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine mezkûr lonca esnafından Yorgi ve Petro isimli zimmiler şahit olarak dinlenmiş ve Yorgo'nun talebi yönünde hüküm kurulmuştur. Bu karar, esnafın uyuşmazlığı kendi arasında çözemeyerek kadı mahkemesine taşımasına örnek teşkil etmektedir.

Kadı mahkemesine taşınan alacak-verecek davalarına başka örnekler de bulunmaktadır[184].

SONUÇ

Lonca teşkilatı, kökleri yahut benzerlikleri ahi teşkilatında bulunabilen Osmanlı esnaf birliğidir. Teşkilatın kökeninin, cömertlik, yiğitlik, alçak gönüllülük gibi hasletleri önceleyen ahi teşkilatı olup olmadığı hususu tartışmalı olmakla birlikte, iki müessesenin çeşitli açılardan benzerlik ve farklılıkları söz konusudur. Her iki teşkilat da esnaf teşkilatı olup, bahsedilen güzel hasletleri ön plana çıkarmıştır. Her iki teşkilatta da çalışan şeyh, nakib, yiğitbaşı gibi görevliler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un fethi ile girdiği dönemle birlikte, loncalarda ahi teşkilatından farklı olarak 'Müslüman' kimliğin ön planda olmadığı görülmüştür. Loncaların gayrimüslim üyeleri olduğu gibi, sırf gayrimüslimlerin kurduğu loncalar da bulunmaktadır. Yine loncalarda gayrimüslim kethüdalar da bulunmuştur. Bu bakımdan ahiliğin, gayrimüslim tebaanın bulunduğu ve esnaflıkta aktif olduğu Osmanlı Devleti'nde lonca teşkilatına dönüştüğü düşünülebilir. Birbirinin hukuki mirasını devralan devletler nazara alındığında, bu iki müessese arasında da benzerliklerin mevcut olması çok tabii olduğu gibi, hukukun zamana, topluma

[183] Galata Mahkemesi 580 Numaralı Sicil (H. 1221-1222/M. 1806-1808)/proje yönetmeni M. Âkif Aydın ; editör Coşkun Yılmaz ; çeviri yazı/mukabele Yılmaz Karaca – Mümin Yıldıztaş ; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul : Kültür AŞ, 2019, C:84, s.260, Hüküm no: 369, Orijinal metin no: [35b-2].

[184] İstanbul Mahkemesi 94 Numaralı Sicil (H. 1222-1223/M. 1807-1809)C:85, s.565, Hüküm no: 560, Orijinal metin no: [81b-3].

ve mekâna göre değişken karakteri nazara alındığında da farklılıklar olması çok tabii görülebilir.

Lonca teşkilatının Osmanlı hukukunda münhasır bir konu olarak işlenmediği, ancak sınırlı kaynaklarda satır aralarında bu kuruma ilişkin düzenleyici kurallar bulunduğu görülmüştür. Kurumun teşkilat yapısına ise hiçbir fıkıh kitabı, kanunname veya fermanda rastlanmamıştır. Fütüvvetnamelerde yer alan bilgiler bu hususta açıklayıcı olmakla birlikte, lonca teşkilatının bu bilgilerle tamamen uyumlu olduğu söylenemez. Tanzimat dönemine gelindiğinde, farklı lonca grupları için esnaflık nizamını izah eden nizamnameler çıkartılmıştır. Bu minvalde ekmekçi esnafı, keresteci esnafı, çukacı esnafı gibi birçok esnafa ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Fakat yine de loncaların kuruluş ve teşkilatlanmasına ilişkin düzenlemeler yapılmamıştır.

İncelenen dönem itibariyle Osmanlı hukukunda tüzel kişilik kavramı henüz tartışılır değildir. Bununla birlikte, gerek münhasır bütçesi, gerek kendisini oluşturan kişilerden bağımsız bir hukuki kurum olması, gerekse bir teşkilata sahip olmasıyla lonca teşkilatı tüzel kişi özelliklerini haiz bir teşkilattır. Nitekim Tanzimat sonrasında çıkartılan kanunlarda da tüzel kişi olarak zikredilmiştir. Öte yandan, loncaların kadı mahkemelerinde taraf olabildiklerini de görmekteyiz.

Kethüda, yiğitbaşı, ehl-i hibre, ihtiyat heyeti gibi kişilerden oluşan loncalar işlev bakımından sadece esnaf teşkilatı olmakla kalmamış, hem bir belediye kurumu, hem bir sosyal güvenlik kurumu gibi faaliyette bulunmuştur. Loncalar vasıtasıyla esnafa ham madde temin edilmiş, esnafın sorunları devlete iletilebilmiş, esnafın iç işleri nizama koyulmuş, esnaflığa giriş merasimleri düzenlenmiş, narh tespiti yapılmış, esnaf arasındaki uyuşmazlıklar kimi zaman kadı mahkemesine taşınmadan içeride çözülebilmiş, ürünlerin kalite ve fiyat denetimi yapılmış, çıraklar eğitilmiştir. Loncaların asli üyelerinden ehl-i hibre, esnafın kadı mahkemelerine yansıyan uyuşmazlıklarında bilirkişi görevi görmüş, ihtiyar heyeti ise udûl-i müslimin benzeri bir konumda olmuştur. Yine loncalar vasıtasıyla orta sandıkları kurulmuş, bu sandıklar hem yardımlaşma sandığı hem sosyal güvenliği sağlayan birer kurum gibi işlev görmüştür. Bu minvalde vefat eden esnafın cenaze masrafları karşılanmış, geride kalan eş ve çocuklarına maaş bağlanmış; yardıma ihtiyacı olan esnafa yardım yapılmış,

sermaye gerektiği durumlarda sermaye temin edilmiştir. Loncaların belediye hizmeti olarak nitelendirilebilecek; çarşıların tadil ve tamiri ile çarşılara su temin edilmesi, çarşı yollarının temizlenmesi ve aydınlatılması gibi işlevleri bulunmaktadır.

Osmanlı hukukunda loncalara münhasır düzenlemeler bulunmamakla birlikte, kadı sicillerine bakıldığında bu hususta çok sayıda kaydın olduğu görülmüştür. Son başlıkta bu kayıtlardan örnekler incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda esnafı uyarma, esnaflıktan çıkarma, esnaflığa dönüş, esnaflar arası alacak davaları gibi çeşitli örnek sicil kayıtlarına rastlanmıştır. Mahkemelerde loncaları genellikle kethüdalar temsil etmekle birlikte, çoğu kayıtta kethüda yanında yiğitbaşı ve ihtiyarların da bulunduğu görülmüştür. Kethüdanın bulunmadığı, yalnız yiğitbaşı veya ihtiyarların bulunduğu, hatta yalnız lonca üyelerinin bulunduğu davalar da mevcuttur.

Çalışma, Osmanlı esnaf teşkilatının hukuk uygulamasından kesitler sunmuştur. Teşkilatın gerek iç düzeni ve sisteminin gerekse dış ilişkilerinin, hukuki zeminde ne şekilde işlediği görülmüştür. Daha ayrıntılı şekilde değerlendirilmesi mümkün olan bu konu, Osmanlı tecrübesi ile geçmişten bugüne ışık tutabilir.

KAYNAKÇA

"Osmanlı'dan Günümüze Yerel Yönetimler ve Belediyecilik", Devlet Arşivleri Başkanlığı ve Türkiye Belediyeler Birliği, Ankara, 2021.

Akgündüz, Ahmed (1990) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-I. Kitap: Fatih Devri Kanunnameleri, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları.

Akgündüz, Ahmed (1990) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-II. Kitap: II. Bayezid Devri Kanunnameleri, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları.

Akgündüz, Ahmed(1991) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-III. Kitap: Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları.

Akgündüz, Ahmed(1992) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-IV. Kitap: Kanuni Sultan Süleyman Devri Kanunnameleri, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları.

Akgündüz, Ahmed (1993) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-VI. Kitap: Kanuni Sultan Süleyman Devri Kanunnameleri, İstanbul, Fey Vakfı Yayınları.

Akgündüz, Ahmed (1996) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-IX. Kitap: I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Akgündüz, Ahmed (2016) Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-XI. Kitap: III. Ahmed, I. Mahmud ve II. Mahmud Devirleri Kanunnameleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Akgündüz, Ahmed (2011) İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı-Kamu Hukuku, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Akgündüz, Ahmed (2017) İslâm'da İnsan Hakları Beyannamesi, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Akıntürk, Turgut (1994) Medeni Hukuk, 5. Baskı, Ankara, Savaş.

Akman, Mehmet (2007) "Örf", TDV İslam Ansiklopedisi, C:34, s.93-94.

Apaydın, H. Yunus (2001) "Karz", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:24, s.520-525.

Argunhan, Betül (2020) "Osmanlı Hukuku'nda Yaşam Hakkı (1453-1566)", (Yüksek Lisans) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arslan, **Hüseyin** (2015) "Ahîlik Teşkilatı'nın Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri", Akademik Bakış Dergisi, S:49, s.248-271.

Avcı, Mustafa (2021) Türk Hukuk Tarihi, 10. Baskı, Ankara, Atlas Akademi.

Aydın, Mehmet Âkif (2021) Türk Hukuk Tarihi, 18. Baskı, İstanbul, Beta.

Aykanat, Mehmet (2015) "Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukukunda Temel Kurumlar", (Doktora), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aykanat, Mehmet (2016) Osmanlı Sosyal Güvenlik Sistemi/Hukuku, Ankara, Türkiye Adalet Akademisi.

Baer, Gabriel (1974) "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi için Önemi", (Çev. Sami Ferliel), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C:8-12, S:14-23, s.99-119.

Barkan, Ömer Lütfi (1942) "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar: II-Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa (1502)", Tarih Vesikaları, C:II, S:7, s.15-40.

Barkan, Ömer Lütfi (1985) "Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Cemiyetleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası-Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan", C:XLI, S:1-4, s.39-46.

Bayram, Selahattin (2012) "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:21, s.81-115.

Bozkurt, Gülnihal (2020) Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Canatar, Mehmet (2002) "Kethüdâ", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:25, 332-334.

Cin, Halil/Akgündüz, Ahmed (2017) Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Cin, Halil/Akyılmaz, Gül (2021) Türk Hukuk Tarihi, 13. Baskı, Konya, Sayram.

Çağatay, Neşet (1982) "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren", Belleten, C:XLVI, S:182, s.423-436.

Demir, Abdullah (2019) Mufassal Türk Hukuk Tarihi, Ankara, Astana.

Devellioğlu, **Ferit** (2017) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 33. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi.

Dinçkol, Abdullah (2015) Hukuka Giriş, 11. Baskı, İstanbul, Der.

Dönmez, İbrahim Kâfi (2010) "Şahıs", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:38, s.270-273.

Ekinci, Ekrem Buğra (2018) İslam Hukuku, 3. Baskı, İstanbul, Arı Sanat.

Ergin, Osman Nuri (1995) Mecelle-i Umûr-i Belediyye, C:1, İstanbul, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı.

Ergin, Osman Nuri (2017) Muhtasar Mecelle-i Umur-ı Belediye, İstanbul, Kültür A.Ş.

Erkal, Mehmet (1992) "Beytülmâl", TDV İslam Ansiklopedisi, C:6, s.90-94.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1953) "Burgazi ve 'Fütüvvetname'si", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C:15, S:1-4, s.76-153.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1955a) "Şeyh SeyyidGaybî oğlu Şeyh SeyyidHuseyn'in "Fütüvvet-Nâme"si", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C:17, S:1-4, s.27-72.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1955b) "Fütüvvet-Nâme-i Şeyh SeyyidHuseynibniGaybî", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C:17, S:1-4, s.73-176.

Gözler, Kemal (2014) Hukuka Giriş, 11. Baskı, Bursa, Ekin.

Gül, Abdulkasim (2020) "18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı", (Doktora), Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Güneş, Kadir (2013) Alfabetik Türkçe-Arapça Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul, Mektep.

Güvel, A. Övünç (2020) "Roma Hukukunda Tüzel Kişiler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:69, S:2, s.483-499.

Halaçoğlu, Yusuf (2021) XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Halaçoğlu, Yusuf (1994) "Dellâl", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:9, s.145-146.

Işıktaç, Yasemin (2010) Hukuk Başlangıcı, İstanbul, Filiz.

İnalcık, Halil (2016) Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık, Halil (2019) İstanbul Tarihi Araştırmaları, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnanır, Ahmet (2014) "XVI. Yüzyıl Osmanlı Fetvalarında Ahilik", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:36, s.103-138.

İnce, Erdal (2020) "Osmanlı Devleti'nde Esnaf Teşkilatı ve İkinci Meşrutiyet Döneminde Esnafa Yönelik Teşvik Politikaları" (Doktora), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İpşirli, Mehmet (1992) "Bilâd-ı Selâse",TDV İslâm Ansiklopedisi, C:6, s.151-152.

İslamoğlu, Abdullah (2017) "Osmanlı Devleti'nde Esnaf Loncaları", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası-Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı, C:LXXV, s.447-456.

Kal'a, Ahmet (1995) "Esnaf", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:11, s.423.

Kal'a, Ahmet (2003) "Lonca", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:27, s.211-212.

Karaman, Hayrettin (2007) Anahatlarıyla İslam Hukuku (1-2-3) 12. Baskı, İstanbul, Ensar.

Karamursal, Ziya (1989) Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Karslı, Abdurrahim (2014) Medeni Muhakeme Hukuku, 4. Baskı, İstanbul, Alternatif.

Kazıcı, Ziya (1988) "Ahî Baba", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:1, s.527-528.

Kazıcı, Ziya (1988) "Ahîlik", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:1, s.540-542.

Kılınç, Ahmet/Yıldırım, Davut (2021) "Tanzimat Dönemi Düalist Hukuk Yapısının Şahsa Karşı İşlenen Suçlara Yansıması": Koyuncu, Nuran/Yıldız, Abdülkadir (Editörler), Necmettin Erbakan Hukuk Araştırmaları-Kamu Hukuku, s.171-230.

Kılınç, Ahmet (2016) "Osmanlı Devleti'nde Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Muslihûn: Osmanlı Arabuluculuğu", Gedikli, Fethi (Editör), II. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, İstanbul, On İki Levha, s.15-83.

Kılınç, Ahmet (2022) Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik, 2. Baskı, Ankara, Adalet.

Koçu, Reşad Ekrem (2016) Tarihte İstanbul Esnafı, 3. Baskı, İstanbul, Doğan Kitap.

Koyuncu, Miyase (2008) "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)", (Doktora), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koyuncu, Nuran (2016) "Osmanlı Hukukunda Esnaf Gediği", Gedikli, Fethi (Editör), I. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, 13-14 Mayıs 2016, İstanbul, On İki Levha, s.365-388.

Köprülü, M. Fuad (1981) Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, İstanbul, Ötüken.

Köse, Murtaza (2009) İslam Hukuku Açısından Hükmi Şahsiyet, İzmir, Işık Akademi.

Kütükoğlu, Mübahat S. (2020) Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Mahiroğlulları, Adnan (2008) "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S:54, s.139-154.

Ocak, Ahmet Yaşar (1996) "Fütüvvetnâme", TDV İslam Ansiklopedisi, C:13, s.264-265.

Oğuzman, M. Kemal/Barlas, Nami (2012) Medeni Hukuk, 18. Baskı, İstanbul, Vedat, 2012.

Oğuzman, M. Kema/Seliçi, Özer/Oktay-Özdemir,Saibe (2010) Kişiler Hukuku, 10. Baskı, İstanbul, Filiz.

Oktay, Tarkan (2011) İstanbul Şehremaneti, İstanbul, Yeditepe.

Ortaylı, İlber (1996) "Galata", TDV İslâm Ansiklopedisi, C:13, s.303.

Özbek, Özgül (2017) "Kavânîn-i Yeniçeriyân (İnceleme-Metin-Dizin)", (Doktora), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarıkaya, Mehmet Saffet (2010) "Bektaşî ve Alevî Kültürünün Yazılı Kaynağı Olarak Fütüvvetnameler": Bulut, Halil İbrahim, Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Sertoğlu, Mithat (2015) Osmanlı Tarih Lügati, İstanbul, Kurtuba Kitap.

Şafak, Ali (1994) "Ehl-i Vukuf", TDV İslam Ansiklopedisi, C:10, s.531-533.

Şahin, İlhan (2013) "Yiğitbaşı", TDV İslam Ansiklopedisi, C:43, s.549-550.

Şemsettin Sami (2004) Kamûs-ı Türkî, İstanbul, Kapı.

Taeschner, Franz (1953-1954) "İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C:15, S:1-4, s.3-32.

Tarus, İlhan (1947) Ahiler, Ankara, Çalışma Bakanlığı.

Topak, Mustafa (2016) "Ahî Dâ'î ve Türkçe Manzum Ederi: Fütüvvetnâme-i Tarsûsî (İnceleme-Metin)", (Yüksek Lisans), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uludağ, Süleyman (2010) "Sülemî, Muhammed b. Hüseyin", TDV İslam Ansiklopedisi, C:38, s.53-55.

Uyar, Gülgün (2006) "Nakib", TDV İslam Ansiklopedisi, C: 32, s.321-322.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2015) Osmanlı Tarihi, 1. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Ülgener, Sabri F. (2015) Zihniyet ve Din-İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı, İstanbul, Derin.

Yazıcı, Nesimi (1996) "Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:XXXV, s.155-165.

Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Salih Kahriman – Mümin Yıldıztaş; Arapça çeviri: Mehmet Akman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, İstanbul, Kültür AŞ, 2019.

Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Nedim Pakırdağ – Abdullah Sivridağ; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul, Kültür AŞ, 2019.

BOA, Kurum: C..BLD., Yer: 90-4495, Tarih: H-09-04-1141 (M-12-11-1728).

BOA, Kurum: İE.DH, Yer: 32-2795, Tarih: H-20-12-1119 (M-13-03-1708).

Düstur, Tertip II, C:2.

Düstur, Tertip II, C:5.

Düstur, Tertip II, C:4.

Galata Mahkemesi 580 Numaralı Sicil (H. 1221-1222 / M. 1806-1808)/ proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Yılmaz Karaca – Mümin Yıldıztaş; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul, Kültür AŞ, 2019.

İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151/M.1726-1738) / hazırlayanlar Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahriman; Arapça metin Mehmet Akman; kontrol eden Fikret Sarıcaoğlu; proje yönetmeni M. Âkif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) 2010.

İstanbul Mahkemesi 44 Numaralı sicil (H. 1193-1194 / M. 1779-1780)/ proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; hazırlayan Fikret Sarıcaoğlu; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul, Kültür AŞ, 2019.

İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203 / M. 1786-1787)/ proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Rıfat Günalan; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul: Kültür AŞ, 2019.

İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217 / M. 1801-1803) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Ayhan Işık – Esra Yıldız – Salih Kahriman; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli, İstanbul, Kültür AŞ, 2019.

İstanbul Mahkemesi 94 Numaralı Sicil (H. 1222-1223 / M. 1807-1809)/ proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Salih Kahriman – Yılmaz Karaca; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul, Kültür AŞ, 2019.

İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H.1217-1225 / M. 1802-1810) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Mürsel Sarı – Ayhan Işık – Numan Yekeler; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul, Kültür AŞ, 2019.

İstanbul Mahkemesi 137 Numaralı Sicil (H.1236-1238 / M 1821-1822) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Ayhan Işık – Esra Yıldız; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul, Kültür AŞ, 2019.

İstanbul Mahkemesi 148 Numaralı Sicil (H. 1241-1242 / M. 1826-1827) / proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz; çeviri yazı / mukabele Fatma Zehra Beyaz – Fikret Sarıcaoğlu; kontrol M. Âkif Aydın – Mehmet Akman – Feridun M. Emecen – İdris Bostan – Mehmet İpşirli. – İstanbul, Kültür AŞ, 2019.